

Євгеній Онегін

Олександр Пушкін

Petri de vanite il avait encore plus de
cette espece d'orgueil qui fait avouer avec
la meme indifference les bonnes comme
les mauvaises actions, suite d'un sentiment
de superiorite, peut-etre imaginaire.
Tire d'une lettre particuliere *

Не світ хотівши звеселити
У гордості його пустій,
Поруку б я хотів явити,
Тебе гіднішу, друже мій,
Гіднішу мислей величавих,
Душі, де мрія розцвіта,
Де в шатах простих, нелукавих
Живе поезія свята;
Та що ж — лиш кілька глав пістрявих
Тобі в дарунок я зібрав,
Напівсмішних, напівпечальних,
Простонародних, ідеальних,
Недбалий плід моїх забав,
Хвилини натхнення бистрольотних,
Зів'ялих рано літ моїх,
Досвідчень розуму холодних
І серця записів гірких.

* Проїнятий марнолюбством, він, oprіч того,
мав особливу гордість, що примушує визнавати
з однаковою байдужістю як добрі, так і лихі вчинки,
внаслідок почуття вищості, може, гаданої.
З приватного листа (франц.).

Глава перша

I

І жити квапиться, і почувать спішить.

П. Вяземський

"Мій дядько чесний без догани,
Коли не жартом занеміг,
Небожа змусив до пошани
І краще вигадать не міг,
Воно й для інших приклад гожий;
Але яка нудота, боже,
При хворім день і ніч сидіть,
Не покидаючи й на мить!
Яке лукавство двоязике —
Напівживого розважать,
Йому подушку поправлять,
Журливо подавати ліки,
Зітхать і думку берегти:
"Коли ж візьмуть тебе чорти!"

II

Так у пилюці, на поштових
Гадав гульвіса молодий,
Що з волі Зевса прав спадкових
Набрав по всій рідні своїй.
Людмили друзі та Руслана!
З героєм нашого романа
Без передмов, у цей же час
Дозвольте познайомить вас.
Онегін,— друг мій, я зазначу,-
Родивсь на берегах Неви,
Де народились, може, й ви,
Чи вславилися, мій читачу.
Гуляв і я там в давні дні:
Та північ вадила мені¹.

III

Служивши чесно, без пороку,
З боргів покійник батько жив,
Три бали він давав щороку
І все за вітром розпустив.
Життя Онегіну сприяло:

Madame його гляділа дбало,
А там Monsieur узяв до рук,-
І всім на втіху ріс малюк.
Monsieur l'Abbe, француз убогий,
Щоб хлопчик сил не витрачав,
Всього, жартуючи, навчав,
В моралі був не дуже строгий,
Так-сяк за пустощі корив
І в Літній сад гулять водив.

IV

Коли ж юнацьких літ бурхливих
Прийшла Євгенію пора,
Пора надій і мук щасливих,
Француза прогнано з двора.
Дістав Онегін мій свободу,
Остригся під останню моду,
Як dandy² той причепурився
І в колі вищому з'явивсь.
Він по-французьки, як годиться,
Міг розмовляти і писать,
Мазурку легко танцювать,
Умів незмушено вклониться;
Тож присуд був йому один:
Люб'язний і розумний він.

V

Ми всі навчались небагато,
Абияк і абичого,
Тож вихованням здивувати
В нас можна легко хоч кого.
Про юнака судці суворі
В загальнім присудили хорі:
Учений хлопець, та педант.
Він зроду любий мав талант
Про будь-що довго не шукати
В розмові гострого слівця,
З ученим виглядом знавця
В поважних справах німувати

І викликати усміх дам
Огнем нежданих епіграм.

VI

Латинь із моди вийшла нині;
Отож, як правду говорить,
Він знав доволі по-латині,
Щоб епіграфи розуміть,
Поміркувать об Ювеналі,
В кінці листа черкнути vale*,
З Вергілія процитувать
Умів сяк-так рядків із п'ять,
Копатись він не мав охоти
У хронології тяжкій,
Та завжди в пам'яті своїй
Часів колишніх анекдоти
Від Ромула до наших днів
Держав для всіх напоготів.

*Бувай здоровий (лат.).

VII

Високої не мавши сили
Життя натхненню присвятить,
Не міг він, хоч і як ми вчили,
Хорей од ямба відрізнить.
Гомера лаяв, Феокріта;
Зате читав Адама Сміта
І сильний був економіст,
Тобто доводити мав хист,
На чім держава багатіє,
І чим живе, і як вона
Бува без золота міцна,
Коли продуктом володіє.
На все те батько не зважав
І, знай, маєтки заставляв.

VIII

Всього, що знав іще Євгеній,
У повісті не ознаймиш;
Та в чому він був справжній геній,
Що знав з усіх наук твердіш,
Що вибрав трохи чи не зроду,
Як труд, як муку й насолоду,
Чим виповняв він по краї
Нудьгу і лінощі свої,-
Була наука милування,
Яку прославив ще Назон,
За що скінчив, як марний сон,
В Молдавії, в краю вигнання,
У чужодальній стороні
Блискучі та бентежні дні.

IX

.....
.....
.....

X

Як рано міг він хитрувати,
Ховать надію, ревнують,
Зневіру й віру викликати,
Здаваться хмурим, умлівать,
Являться гордим і слухняним,
Холодним бути, полум'яним!
Як він томливо німував,
Як племенисто промовляв,
Які листи писав недбалі!
В одній меті, з одним чуттям,
Як забував себе він сам!
Як очі й ніжні, і зухвалі
Умів звести і опустить
Чи послухняні сльози лить!

XI

Як він умів новим здаватись,

Вражать невинність жартома,
В готовий розпач удаватись,
Годити силами всіма,
Як він належної хвилини
Передсуд юності невинний
Умом і пристрастю боров,
Як чатував він на любов,
Молив і вимагав признання,
Як, серця вчувши перший звук,
Добитися без довгих мук
Умів таємного стрівання,-
І, досягнувши милих прав,
Уроки в тиші їй давав!

XII

Як рано міг він хвилювати
Серця кокеток записних!
Коли ж хотілось покарати
Йому суперників своїх,-
Як він отруйно лихословив!
Які пастки на них готовив!
Та ви, володарі дружин,-
Був з вами другом завжди він:
Його любив і муж лукавий,
Фобласа давній ученик,
І недовірливий старик,
І рогоносець величавий,
Що шанував, як то і слід,
Себе, жону і свій обід.

XII. XIV

.....
.....
.....

XV

Іще в постелі він, бувало:
Йому записочки несуть.

Запросини? Та ще й чимало:
На трьох вечірках просять бути,
Там буде бал, там іменини.
Куди ж гульвіса наш полине?
Почне він як? Дарма питать!
Усіх він встигне облітатъ.
Тим часом в ранішнім уборі,
Надівши модний болівар³,
Онєгін їде на бульвар
І там гуляє на просторі,
Аж поки про обідній час
Брегет* не нагадає враз.

* Брегет — кишеньковий годинник з майстерні
французького майстра Брегета.
Ці годинники видзвонювали хвилини.

XVI

Вже темно: в сани він сідає.
"Агей!" — зачувся крик гучний.
Морозним сріблом одливає
Широкий комір бобряний.
Блискучий любленець химерин,
Жде у Talon⁴ його Каверін.
Ввійшов: і корок геть летить,
Вина комети струм кипить*,
Roast-beef чекає їх сочистий
І трюфлі, розкіш юних днів,
Французьких гордість кухарів,
І страсбурзький пиріг пашистий
Між сиром лімбурзьким живим
І ананасом золотим.

* "Вино комети" — вино збору 1811 року, вельми
врожайного, що люди забобонні пояснювали впливом
комети, дуже яскравої та близької до землі.

XVII

Ще спрага келихів жадає
Залить гарячий жир котлет,
А дзвін брегета сповіщає,
Що вже почавсь новий балет.
Театру злий законодавець
І перемінливий ласкавець
Найчарівливіших актрис,
Почесний за?всідник куліс,
Онєгін наш уже в театрі,
Де всяк, щоб вільність показати,
За entrechat* ладен плескати,
Свистіти Федрі, Клеопатрі,
Моїну викликати — аби
Його почули між юрби.

* Стрибок, антраша (франц.)

XVIII

Чудовий край! Колись там, щирий
І незрадливий волі син,
Гримів Фонвізін, бог сатири,
І запозичливий Княжнін;
Там Озеров хвалу народну
І сліз данину благородну
З Семеновою поділяв;
Там наш Катенін воскрешав
Корнеля геній величавий;
Там вивів Шаховський їдкий
Своїх комедій жвавий рій,
Там і Дідло домігся слави,
Там, там, у присмерках куліс,
Минали дні мої колись.

XIX

О де ви, де, мої богині?
Скажіть — ті самі ви в цей час,
Чи іншим довелося нині
Змінити, не замінивши, вас?

Чи знов почую вас у хорі?
Чи славу руській Терпсіхорі
Складу за племенистий літ?
А чи побачу інший світ,
Чужі та нецікаві лиця,
І, глянувши, сумний поет,
Крізь розчарований лорнет,
Як та дрібнота веселиться,
Безмовно буду позіхатъ
Та про минуле споминатъ?

XX

В театрі повно; ложі сяють;
Партер і крісла, все кипить:
В райку і плещуть, і гукають, —
І от завіса вже шумить.
Осяяна, напівефірна,
Смичкові владному покірна,
Між німф, струнка і вогняна,
Стоїть Істоміна. Вона
На 'дній нозі посеред кола
Кружляє звільна — і за мить
Легкий стрибок, і вже летить,
Летить, як пух від уст Еола,
То вигне стан свій, то зів'є,
І ніжкою об ніжку б'є.

XXI

Всі плещуть. Наш Онєгін входить,
Іде поміж рядами сам,
Лорнет подвійний свій наводить
На ложі незнайомих дам;
Всі яруси окинув зором,
Все бачив: лицями, убором
Загал його роздратував;
Уклін мужчинам він оддав,
А далі погляд гордовитий
На сцену знехотя звернув,
Одвівши очі, позіхнув,

І каже: "Всіх пора змінити!
Балети я терпів як зло,
Та вже набрид мені й Дідло!"

XXII

Іще амури, біси, гноми
На сцені скачуть і шумлять;
Ще слуги з марної утоми
На шубах у прихожій сплять;
Іще не кинули плескати,
Шипіти, кашляти, гукати,
Іще і в залі, й на дворі
Блищать мигтючі ліхтарі;
Померзлі ще басують коні,
І кучери навкруг огнів
Зібрались, лаючи панів,
Та, щоб зігріться, б'ють в долоні,
А вже Онегін знов у путь,-
Вбрання до балу надягнуть.

XXIII

Як змалювати вам, панове,
Той самотинний кабінет,
Де вихованець мод зразковий
Вершить свій мудрий туалет?
Все, що на вигадки безкраї
Купецький Лондон виробляє,
Щоб через Балтику свій крам
За сало й ліс возити нам,
Все, що в Парижі смак голодний,
Про зиски дбаючи всякчас,
На втіху створює для нас,
На примхи, на блищання модне,-
Все мав, добірності взірець,
Літ вісімнадцяти мудрець.

XXIV

Люльки янтарні з Цареграда,

Фарфор і бронза на столі
І — ніжним почуттям відрада —
Парфуми в чистім кришталі,
Гребінки, пилочки предивні,
І рівні ножиці, й нерівні,
І щіточки на сто ладів
Для нігтів, також для зубів.
Руссо (на пам'ять він прийшов нам)
Гнівився, що поважний Грім
Смів чистить нігті перед ним,
Химерником прекрасномовним^б.
Захисник вольності і прав
Тут права сердитись не мав.

XXV

Людина славна бути може
І дбать про нігті разом з тим:
Хто вік сучасний переможе?
Царює звичай над усім.
Євгеній мій, Чадаєв другий,
Боявшись осуду й наруги,
В своїй одежі був педант
І те, що ми назвали франт.
Щоденно він по три годині
Перед свічадом пробував,
Зате ж і вигляд потім мав,
Як у пафоської богині,
Коли під чоловічий лад
Вона вдяглась на маскарад.

XXVI

Явивши перед ваші зори
Ряд туалетних таємниць,
Я міг би тут його убори
Намалювати до дрібниць;
Воно було б, щоправда, сміло,
Хоч малювати — наше діло,
Та панталони, фрак, жилет
Не чув по-руському поет;

Проте покаюсь перед вами,
Що склад моїх пісень і книг
Рябіть не так би густо міг
Іноплеменними словами,
Хоч я й копався на віку
В Академічному словнику.

XXVII

Та це, сказати б, не до діла:
На бал ми краще поспішим,
Куди карета полетіла
З моїм героєм молодим.
Перед померклыми домами
По сонній улиці рядами
Карет подвійні ліхтарі
Горять, як промені зорі,
І райдуги на сніг наводять;
У гроні плошок золотім
Сіяє блискотливий дім,
В яскравих вікнах тіні ходять,
Мелькають профілі голів
І дам, і модних диваків.

XXVIII

Онегін в сінях покойових;
Швейцара мимо, як стріла,
Злетів по сходах мармурових,
Волосся він змахнув з чола,
Ввійшов. Навкруг юрба велика;
Гриміть стомилася музика;
Усе в мазурці проліта;
Навколо й шум, і тіснота;
Дзвенять кавалергарда шпори;
Літають ніжки милих дам;
Вабливим навздогін слідам —
То строгі, то ласкаві зори,
І глушить рев скрипок гучних
Шептання модниць чарівних.

XXIX

За днів юнацького буяння
Від слова бал я шаленів:
Найкраще місце для признання,
Для потай даваних листів.
О ви, чоловіки статечні!
Прийміть поради ці доречні:
Я залюбки вам поможу
І де в чому остережу.
Та й вам, матусі, допоможе
Суворий погляд крізь лорнет
На ваших Мері та Аннет,
А то... а то рятуй нас, боже!
Тому про все це я пишу,
Що сам давно вже не грішу.

XXX

Шкода, у втіхах та в марноті
Найкращі дні мої спливли!
Проте коли б не дань чесноті,
Любив би й досі я бали.
Люблю я молодість безумну,
І тиск, і радість многошумну,
І дам обдуманий наряд;
Люблю їх ніжки; та навряд
Чи пар хоч три на всю Росію
Найти струнких жіночих ніг.
Ах, довго я забудь не міг
Дві ніжки!.. Серцем я старію,
Холону,— а й тепер вони
Мені тривожать тихі сні.

XXXI

Коли ж і де, в якій пустині,
Безумче, ти забудеш їх?
Ах, ніжки, ніжки! Де ви нині?
Де мнете квіти лук ясних?
Під східним пещені промінням,

Ви на снігу, для вас чужиннім,
Не відпечатали слідів:
Любили ніжних килимів
Ви голубливе дотикання.
Чи не для вас я забував
Жадобу слави, шум забав,
І отчий край, і край вигнання?
Та зникло щастя те в очах,
Як слід легкий ваш у лугах.

XXXII

Діани перса, щічки Флори
Скрашають, друзі, нам життя!
Одначе ніжка Терпсіхори
Сильніш хвилює почуття.
Вона, віщуючи зарання
Непорівнянне раювання,
Умовною красою вмить
Нам серце може запалить.
Люблю її, моя Ельвіно,
Під довгим накриттям столів,
Весною на шовку лугів,
Зимою на краю каміна,
На тлі паркету світлянім,
На узбережжі кам'янім.

XXXIII

Згадав я час перед грозою:
Як задрив морю я тоді,
Що мчалося лавою живою
Лягти під ноги молоді!
Як прагнув разом з бурунами
Діткнутись милих ніг устами!
Ніколи у кипучі дні
На золотій моїй весні
Не прагнув я з таким тремтінням
Ні уст рум'яних, ніби цвіт,
Ні вкритих розами ланіт,
Ні перс, хвильованих томлінням;

Ніколи рій бажань палких
Так не терзав грудей моїх!

XXXIV

І другий спогад миготливий
Перебігає у думках:
Держу я стремено щасливе...
І ніжку чую я в руках;
І знов кипить моя уява,
Знов сила дотику ласкава
В холоднім серці палить кров,
Росте печаль, росте любов!..
Та, ліро! Струнами гучними
Про гордовитих не дзвони!
Не варті пристрастей вони,
Ані пісень, натхненних ними!
Слова і зір привабниць тих
Оманливі... як ніжки їх.

XXXV

Що ж мій герой? Утоми повний,
Додому швидко полетів,-
А Петербург непогамовний
Під барабанний стук ожив.
Встає купець, візник чвалає,
Прудкий рознощик поспішає,
Із глеком охтенка спішить,
І під ногами сніг рипить.
Збудився ранок благодатний.
Із коминів прозорий дим
Стовпом зростає голубим;
І пекар, німець акуратний,
У ковпаку, як і всякчас,
Вже відкривав свій васісдас.

XXXVI

Але, стомившись від балу,
Зробивши ніч з годин ясних,

Ще спить, розкинувшись недбало,
Дитя розкошів та утіх.
Опівдні встане, і готову
Дорогу починає знову,
І днів пістрява маячня
Та сама й завтра, і щодня.
А чи щасливий був Євгеній,
Розцвівши вільно, без тривоги,
Серед блискучих перемог,
У насолоді коженденній?!
Чи марно він серед забав
Хвороб і страхів не знав?

XXXVII

Ні: почуття пригасли юні;
Докучив рано світський шум;
Недовго вабили красуні
Нудьгу його всякчасних дум;
Лукаві зради натомили,
І друзі, й дружба обманили;
Та й справді, вічно він не міг
Beef-steaks та страсбурзький пиріг
Шампанським пінним обливати
І сипать дотепів слова,
Коли боліла голова;
А хоч і був гультьй завзятий,
Та розлюбив він під кінець
І чвари, й шаблю, і свинець.

XXXVIII

Недуга, що її причину
Давно пора б нам відшукать,
Подоба англійського спліну,
Нудьга, по-нашому сказать,
Його взяла в свою облогу:
Застрелитись він, слава богу,
Не міг наважитись ніяк,
Та до життя утратив смак.
Як Child-Harold, похмурий, томний,

Він увіходив у салон;
Ні шум пліток, ані бостон,
Ані зітхання — знак нескромний,-
Ні млосьть у зорі молодім
Його не вабили нічим.

XXXIX. XL. XLI

.....
.....
.....

XLII

Химерниці великородні!
Йому ви навівали сон.
Воно ж і правда, що сьогодні
Докучить може вищий тон.
Хоча, буває, певна дама
Тлумачить Сея чи Бентама,
Та їх розмова, як на глум,
Нестерпний, хоч невинний шум.
А ще й такі ж то непорочні,
Такі вони величні всі
У тому розумі й красі,
Такі завбачливі і точні,
Такі суворі до мужчин,
Що й вигляд їхній родить сплін⁷.

XLIII

І ви, красунечки грайливі,
Що бистро об нічній порі
Несуть вас коні густогриві
Повз петербурзькі ліхтарі,-
І вас покинув мій Євгеній.
Утіхи зрадивши шалені,
Він, позіхаючи, засів
У себе вдома, нагострив
Перо тонке, хотів писати,-
Та здався труд йому нудним,

І все кінчилося нічим,
І не ввійшов він в цех затятий
Людей, що змовчу я про них,
Бо сам належу до таких.

XLIV

Тоді, в душевній порожнечі,
Неробством мучений тяжким,
Узявсь до хвальної він речі —
Живитись розумом людським;
Загін книжок розставив гарно,
Читав, читав, а все намарно:
Там дурість, там облудна тьма;
Там змісту, честі там нема;
На все накладено вериги;
І застара старовина,
І пристаріла новина.
Лишив він, як жіноцтво, книги,
І їх запилені ряди
Закрив тафтою назавжди.

XLV

Зненавидівши марнослів'я
І світські приписи дрібні,
Його зустрів і полюбив я.
Припали до душі мені
І мрій жадоба мимовільна,
І своєрідність непохильна,
І ум, холодний та їдкий;
Він був похмурий, я — лихий;
Обидва пристрасті ми знали,
Обох життя гнітило нас;
В серцях огонь юнацький згас;
Обох підступно чатували
Злоба Фортуни і людей,
Як тільки в світ прийшли ми цей.

XLVI

Хто жив і мислив, зневажає
Людське поріддя мимохіть,
Хто почував, той муку знає —
За днями вмерлими тужить:
Йому чуже зачарування,
Йому гадюка споминання
Влива трутизну каяття.
Це часто додає життя
І чару дивного розмові.
Мене бентежив попервах
Онєгін різкістю в словах,
Та все прощав я дивакові:
І жарти з жовчю пополам,
І злість похмурих епіграм.

XLVII

Як часто літньою порою,
Коли прозоре та ясне
Нічне склепіння над Невоюю⁸
І лоно вод лежить скляне,
Не відбиваючи Діани,
Згадавши давніх літ романи,
Згадавши молоду любов,
Чутливі, безтурботні знов,
Диханням ночі голубливим
Німотно упивались ми.
Як в ліс зелений із тюрми
Колодник лине в сні щасливім,
Так ми у мріях золотих
До днів летіли молодих.

XLVIII

У тузі споминів щоденній,
Обпершись легко на граніт,
Стояв задумливо Євгеній,
Як описав себе піїт⁹.
Навколо тиша, ніч погожа,
Лиш озивалася сторожа,
Та на Мільйонній стук коліс

Раптово виникав і ріс;
Лиш човен з веслами легкими
По задрімалій плив ріці,
І душу надили гребці
Піснями вольними своїми...
Та спів Торкватових октав
Іще б солодше чарував!

XLIX

Адріатична срібна хвиле,
О Бренто! Ні, побачу вас,
І голос ваш чудовно-милий
Почую я в натхнення час!
Святий він внукам Аполлона;
По гордій лірі Альбіона
Мені знайомий, рідний він.
Блаженством любосних годин
Я упиватимусь на волі
З венеціанкою вночі,
По тихих водах пливучи
В таємно-мовчазній гондолі,
І серце щасне заспіва
Петрарки й любощів слова.

L

Чи дочекаюсь я свободи?
Пора, пора! Той час наспів!
Броджу над морем, жду погоди ,
Маню вітрила кораблів.
Коли, змагаючися з морем,
Його розпуттям неозорим
Помчуся, сповнений жаги?
Пора покинуть береги
Мені ворожої стихії,
І там, де ясно мерехтить
Моеї Африки блакить ,
Зітхати по смутній Росії,
Де я страждав, де я любив,
Де серце я похоронив.

LI

Ми вдвох з Онєгіним хотіли
В далеких побувать краях;
Та примхи долі повеліли
Йому на інший стати шлях.
Без батька він тоді зостався.
Перед Онєгіним зібрався
Неситих кредиторів рій.
З нас має кожен розум свій:
Євгеній, позвів не любивши,
Усе, що в спадщину дістав,
Їм добровільно передав,
По тій утраті не жалівши,-
А може, чув він оддаля,
Що дядька кличе вже земля.

LII

Що ж? Управитель сповіщає
Його писанням жалібним,
Що дядько смерті виглядає
І попрощатись хоче з ним.
Листа проглянувши сумного,
Євгеній рушив у дорогу,
Валдайську слухаючи мідь,
І позіхав заздальгідь,
Приготувавшись лукаво
Заради грошей до оман
(Цим і почав я свій роман),-
Та смерть уже скінчила справу;
Застав він дядька на столі,
Як дань, приречену землі.

LIII

В покоях челядь метушилась;
Щоб честь покійному віддять,
І друзі, й недруги з'їздились,
Людей охочі поминать.
Небіжчика похоронили.

Попи та гості попоїли,
Статечно випили, а там
Зостався наш Онегін сам.
До господарства мусить братись
Хазяїн поля та лісів,
Ставів та лук, що досі жив,
Як непоправний марнотратець,
І радий, що на іншу путь
Йому судилося звернуть.

LIV

День, два — нові були для нього
Самотні ниви та сади,
І сутінь бору вікового,
І плескіт тихої води;
На третій поле, гай і трави —
Усе було вже нецікаве,
А там хилило і до сну;
Збагнув він істину сумну,
Що й на селі відради мало,
Хоч там ні вулиць, ні двірців,
Ні карт, ні віршів, ні балів.
Нудьга на нього чатувала,
І бігала за ним вона,
Як тінь чи вірная жона.

LV

Я був народжений для миру
Та для сільської глушини:
Там краще чути горду ліру,
Буйніше квітнуть творчі сни.
Дозвіллям тішачись невинним,
Ходжу над озером пустинним
I far niente* мій закон.
Розвіявши ранковий сон,
Я віддаюсь життю легкому:
Читаю мало, довго сплю,
Хисткої слави не ловлю.
Хіба ж у віці молодому

Не так прожив я в тишині
Свої найщасливіші дні?

* Безділля (італ.)

LVI

Село, любов, дозвілля, квіти,
Поля! Я вірний вам давно.
Тут радий дати я зрозуміти,
Що я й Онегін — не одно,
Щоб недовірливий читальник
Або лукавий постачальник
Спліток злостивих та дрібних,
До рис приглянувшись моїх,
Не запевняв людей брехливо,
Що я подав тут свій портрет,
Як Байрон, гордості поет,-
Неначе б зовсім неможливо
Поему написати нам,
Як не герой у ній ти сам.

LVII

Поети всі, я б тут зазначив,
Кохають мріючи, як я.
Колись у снах красунь я бачив,
І образ їх душа моя
Навік таємно заховала;
Їх муза потім оживляла:
Так оспівав мій давній пал
І діву гір, мій ідеал,
І полонянок на Салгірі.
Тепер питання повсякчас,
Братове, чую я від вас:
"Хто будить плач у ніжній лірі?
Кому, в юрбі ревливих дів,
Її ти голос присвятив?"

LVIII

Чий погляд, чулий та пестливий,
Натхнення окриливши мить,
Нагородив тебе за співи?
Кого твій вірш боготворить?"
Нікого, друзі, їй же богу!
Любові огню тривогу
Я безвідрадно почував.
Блажен, хто з нею сполучав
Гарячку рим: він тим подвоїв
Поезії священний шал,
Петрарки взявши ідеал,
А муки серця заспокоїв
І слави дещицю дістав;
Та я, любивши, німував.

LIX

Провів любов, стрічаю музу,
І прояснився темний ум.
Шукаю, вільний, знов союзу
Мелодій, почувань і дум;
Пишу, і серце не нудьгує;
Перо в задумі не рисує
Край недописаних рядків
Жіночих ніжок та голів.
Погаслий попіл не займеться;
Я ще сумний, та сліз нема;
Небавом буря задріма,
Душа на спочив покладеться:
Тоді ж то я почну писать
Поему глав на двадцять п'ять.

LX

Вже думав я про форму плану
І як героя назову;
Тим часом цього от роману
Вступну довершую главу.
Раз, двічі переглянув дбало,
Побачив протиріч чимало,
Та їх не хочу виправлять;

Цензурі хочу борг віддати
І журналістам на поживу
Метнути плід своїх трудів.
Іди ж до невських берегів,
Нове створіння, в мить щасливу
І заслужи, як слави дань,
Тягар неправих дорікань!

Глава друга

O rus!..
Hor.*
O Русь!

I

Село, де нудьгував Євгеній,
Було мов створене для втіх;
Там ворог пристрасті шаленій
Благословити б небо міг.
Будинок панський самотою,
Від бур захищений горою,
Стояв над річкою; здаля
Лились, як золото, поля
І луки квітами рябіли,
Хати мелькали по горбах,
Блукали череди в лугах,
І розпускав гілля похиле
Занедбаний великий сад,
Житло задумливих дріад.

* О село! Горацій (лат.)

II

Поважний замок фамілійний
Чимало добрих мав ознак:
Тривалий, вигідний, спокійний,
Під старовинний мудрий смак.
Високі скрізь опочивальні,

Шпалери штофні у вітальні,
Царів портрети на стіні,
Пістряві грубки кахляні.
Усе це нині застаріло,
Не знаю вже, з яких причин;
А врешті, мій Євгеній,— він
На все дивився збайдужіло
І в залах позіхав старих
Так, як і в модних та нових.

III

Він у кімнаті оселився,
Де старожилець тих країв
Весь вік з ключаркою сварився,
Дививсь у вікна й мух чавив.
Там, на дубовому помості,
Був стіл, диван, дві шафи прості,
Ніде чорнила й ні сліда.
В шафи Онегін загляда —
Видатків зошит там подертий,
Пляшок з наливками ряди,
Глеки фруктової води
І календар за рік четвертий.
Старий, багато мавши справ,
До інших книг не заглядав.

IV

Євгеній, сівши панувати
В селі, на лоні самоти,
Щоб якось час промарнувати,
Новини здумав завести.
Мудрець пустинний, без турботи
Ярмо кріпацької роботи
Легким оброком замінив;
І раб життя благословив.
Сусід ощадний аж здригнувся —
В такий страшений гнів запав
На те зламання панських прав;
Лукаво інший усміхнувся,

І разом вирішили так,
Що небезпечний то дивак.

V

До нього спершу заїжджали;
Та з двору іншого кінця
Звичайно слуги подавали
Йому донського жеребця,
Почувши здалеку, з-за річки,
Сімейної гурчання брички.
Усі, образившись тим,
Порвали приятельство з ним.
"Сусід наш неук, химерує,
Він фармазон; він п'є одно
Червоне склянкою вино;
Він дамам ручки не цілує;
Все про?шу, про?шу,— а нема
Уклінно",— визнано всіма.

VI

Тоді ж таки в село дідизне
Новий поміщик прибува,
Про нього теж говорять різне,
Рішучих присудів слова.
На ймення Володимир Ленський,
Душею мрійник геттінгенський,
Красунь, стрункий, як очерет,
Поклонник Канта і поет.
Він у Німеччині туманній
Засвоїв, ученик палкий,
І дух, тривожний та чудний,
І волелюбні поривання,
Натхненну щохвилини річ
І чорні кучері до пліч.

VII

Іще під подихом пороку
Зів'януть серцем він не встиг,

То й дружбу, і любов високу
Ще цінувати щиро міг;
Він серцем був невіглас милий,
Ще марева його манили,
І полонили юний ум
Нові для нього блиск і шум.
В часи печалі й неспокою
Плекав він мрію золоту,
Життя розгадував мету;
Його загадковою млою
Він голову собі сушив
І сподівався різних див.

VIII

Він вірив: є душа єдина,
Яка з'єднатись має з ним;
Тривожна, чиста і невинна,
Вона живе лише одним;
Він вірив: друзі без омани
За нього приймуть і кайдани,
І в них рука не задрижить
Сосуд наклепника розбить;
Був певен він: обранці долі,
Що возлюбили люд земний,
Становлять той союз святий,
Який промінням щастя й волі
Колись, у пожаданний час.
Осяє землю цю і нас.

IX

І гордий гнів, і жаль ласкавий,
І до добра свята любов,
І найсолодша мука слави
У нього хвилювали кров.
Мандрівець, як усі поети,
Під небом Шіллера і Гете
Він їхнім полум'ям зайнявсь
І дзвону лірному віддався.
І муз прекрасної науки

Він осоромою не вкрив;
Проміння світлих почуттів
Слухняні зберігали звуки,
І мрії, повні чистоти,
І чар високий простоти.

X

Співав він про любов, і співи
Були невинні та ясні,
Як сон маляти, пісня діви,
Як у небесній вишині,
В пустелі безтурботно-синій,
Діана, таємниць богиня.
Співав про муки і печаль,
Про щось і про гуманну даль,
Про дивні романтичні рози,
Про дальні пущі та лани,
Де довго в лоно тишини
Лились його гарячі сльози,
Співав, що в'яне серця цвіт,
Не мавши й вісімнадцять літ.

XI

В пустині, де лише Євгеній
Збагнув би вдачу цю тонку,
Сусідів гульбища буденні
Були йому не до смаку;
Він утікав од їх розмови.
Знай, міркували ті панове
Про сіножаті, про вино,
Про псарню, про своє майно,-
Тож не було в речах статечних
Ні поетичних поривань,
Ні в бистрих дотехах змагань,
Ні висловів розумно-гречних;
Але в розмові їх дружин
Ще менше глузду бачив він.

XII

На вроду красень, ще й багатий,
Був Ленський хоч куди жених;
Тому не треба й дивувати,-
Всі дочок ладили своїх
Оддать півруському сусіді;
Тож у гостях він при обіді,
А хтось уже і натяка,
Що жить без пари — річ тяжка:
Або сидять круг самовара,
А Дуня наливає чай,-
Їй шепчуть: "Дуню, примічай!"
А там з'являється гітара,
І скиглить панна (боже мій!):
"Прийди в чертог мій золотий!.."

XIII

Та не хотівши, мов на зло їм,
Кайдани шлюбні волокити,
Намислив із моїм героєм
Знайомство Ленський завести.
Вони зійшлися. Тьма і промінь,
Пісні і проза, лід і племін
Ховають більше схожих рис;
Тож день знайомства їм приніс
Лиш обопільне нудьгування;
Та з часом приязнь розцвіла
І незабаром перейшла
У нерозлучне другування.
Так люди з нічого робить —
Сам каюсь — друзі мимохіть.

XIV

Та й дружби вже нема між нами.
Без пересудливої тьми
Усіх ми числимо нулями,
А одиниці — тільки ми.
Ми всі — от-от Наполеони;
Тварин двоногих мільйони
Знаряддя лиш для нас одне,

А щире почуття — смішне.
Євгеній, серцем не злостивий,
Людей, щоправда, добре знав,
А через те і зневажав,
Та всюди ж виняток можливий:
Він інших сильно відзначав
І почуття їх шанував.

XV

Ласкава усмішка стрівала
Поета речі запальні;
І думка, трохи ще нестала,
І очі, завжди вогняні,
Були Онєгіну за диво;
Він стримувався терпеливо,
Щоб зимним словом їх не збить,
І думав: гріх мені труїть
Оце хвилиenne раювання;
Настане і без мене час;
Нехай же, поки не погас,
Горить він, повен милування;
Пробачмо юності палкій
Шаленства юний буревій.

XVI

Ні в чім вони не мали згоди,
Усе до роздумів вело:
Племен розвіяних угоди,
Плоди наук, добро і зло,
Освячений віками звичай,
І смерті вирок таємничий,
Життя і доля, щастя й труд
Під їхній підпадали суд.
Поет у творчому натхненні
Читав з осяяним лицем
Північних розділи поем;
Слухач поблажливий, Євгеній,
Хоч і не все в них розбирав,
Проте уважно вислухав.

XVII

Найбільше ж пристрасті манили
Уми пустельників моїх;
Зламавши їх бентежні сили,
Онегін згадував про них
Крізь ледве сховане зітхання.
Блажен, хто знав ті хвилювання
І вчасно знати перестав;
Тому ще краще, хто не знав,
Хто вмів розлукою — кохання,
Гнів — лихослів'ям холодить,
Хто, позіхаючи, прожить
Міг без ревнивого страждання,
І те добро, що дід надбав,
Лукавій двійці не звіряв!

XVIII

Коли ми станем під знамена
Розсудливої тишини,
І пристрасть вигорить шалена,
І нам уже смішні вони,
Оті її свавольні хвилі
Та серця відгуки спізнілі,
Приборкані, хоч не без мук,-
Ми радо слухаємо звук
Чужих зізнань; душа вбачає
У них свого щастя слід.
Так часом сивий інвалід
Охоче вухо прихиляє
До мови юних усанів,
Дарма що вік його відцвів.

XIX

Зате і юність пломениста
Не може почувань таїть;
Любов, печаль, надія чиста —
Усе на язиці горить.
Дочасний інвалід любові,

Онегін речі юнакові,
Ту сповідь щирих почуттів,
Поважно слухати умів.
Свою простосердечну совість
Поет одверто викривав;
Євгеній незабаром знав
Його кохання юну повість,
Щоденні радощі й жалі,
Давно відомі на землі.

XX

Ах, він любив, як ми любити
Уже не здатні; лиш один
Поет, безумством оповитий,
Таких подобиться годин:
Усюди, скрізь одно бажання,
Одно незмінне поривання,
Одна незмінлива печаль.
Ніщо: ні охолодна даль,
Ні літа довгої розлуки,
Ні музам віддані часи,
Ні блиск чужинної краси,
Ні шум бенкетів, ні науки
Не загасили день по дню
Його цнотливого вогню.

XXI

Коли він, отрок нелукавий,
Сердечних мук іще не знав,
Дитячі Ольжині забави
Він з милуванням споглядав;
В ласкавім затишку діброви
Він з нею перші мав розмови,
І провіщали їм вінки
Сусіди-друзі, їх батьки.
У глушині, невинна й чиста,
Вона в смиренності села
Під рідним доглядом росла,
Як та конвалія пашиста,

Незнана в тінявій імлі
Метеликові та бджолі.

XXII

Вона співцю подарувала
Блаженство молодечих мук,
Про неї думка окриляла
Його цівниці перший звук.
Прощайте, втіхи безтурботні!
Він полюбив гаї дрімотні,
І тишу самотинних мрій,
І зорі, й місяць золотий,
Той світоч у безодні темній,
Що божествили ми колись,
Коли відрадно так лились
Солодкі сльози потаємні...
Тепер ми бачимо в ньому
Заміну ліхтарів саму.

XXIII

Слухняна завжди, непримхлива,
Весела завжди, як весна,
Як сні поетові, правдива,
Як поцілунок, чарівна;
Блакитні очі, чистий голос,
Неначе льон, білявий волос,
І рухи, й усмішка, і стан,-
Все в Ользі... Та візьміть роман
Хоч би який, і дуже вірно
Там подано її портрет:
В нім любих без кінця прикмет,
Та він набрид мені безмірно.
Про старшу Ольжину сестру,
Читачу, слово я беру.

XXIV

Сестру ту названо Татяна...
У перший раз таке ім'я

На ніжні сторінки романа
Свавільно запроваджу я.
І що ж? Воно приємне, миле,-
Та з ним, я знаю, сполучили
Ми спомини про давнину
Чи про дівочу. Не мину
Сказати, що смаку замало
У нас і в наших іменах
(Ще менше — в віршових рядках);
Освіти в нас мов не бувало,
Лише манірність ми по ній
Сховали, як здобуток свій.

XXV

Тож названо її Татяна.
Ні врода, що в сестри цвіла,
Ні свіжість на виду рум'яна
У ній привабить не могла.
Печальна, дика, мовчазлива,
Неначе сарна полохлива,
Вона росла в сім'ї своїй,
Немовби зовсім у чужій.
Вона горнутися не вміла,
Як інші діти, до батьків;
Маленька ще, між малюків
Стрибать і гратись не хотіла,
І часто край вікна сама
Сиділа журна та німа.

XXVI

Задума, друг її незримий,
Злюбивши вірно це дитя,
Скрашала мріями легкими
Сільське забарливе життя.
Не знали голки ніжні пальці;
Схилившись над покірні п'яльці,
Шовками світлими вона
Не оживляла полотна.
Прикмета потягу до влади:

Слухняну ляльку ще дівча
Звичаїв гречності навча —
Закону людської громади,
І материнський заповіт
Їй шепче, лиш уздрівши світ.

XXVII

Та ляльки, ще в літах дитини,
Вона ні разу не взяла;
Речей про моди, про новини
Ніколи з нею не вела.
Були чужі їй пустотливі
Розваги; повісті жахливі
В зимовій темряві нічній
Збавляли більше серце їй.
Як няня іноді скликала
У теплий день на муріжок
Всіх Ольжиних товаришок,-
Вона в горю-дуба не грала,
Нудний для неї був і сміх,
І шум їх вигуків дзвінких.

XXVIII

Вона любила на балконі
Стрічати сонце в тишині,
Як на блідім небеснім лоні
Згасають зорі вогняні,
І тихо край землі ясніє,
І, вісник ранку, вітер віє,
І день поволі випливає.
Коли ж, бувало, зимова
На простір тиха ніч лягає,
І довго в місячній імлі
На затуманеній землі
Лінивий схід одпочиває,-
У звичний час, по любих снах
Вона вставала при свічках.

XXIX

Їй заміняли все романи
Ще з юних літ, як милий сон;
Вона злюбила всі омани,
Що дав Руссо чи Річардсон.
Отець її, добряга милий,
В минулім віці запізнилий,
Її від того не беріг;
Він не читав ніколи книг,
Бо бачив там лиш марнослів'я.
Його, бувало, й не кортить,
Який у доні том лежить,
Покладений під узголів'я.
А неня — та була сама
Від Річардсона без ума.

XXX

Вона любила Річардсона,
Хоч і не встигла прочитать,
Хоч із Ловласом Грандісона
Не мала змоги порівнять;
Та ще колись княжна Аліна,
Московська модниця-кузина,
Все говорила їй про них;
А муж її ще був жених,
Ішлося мимохіть до шлюбу;
Вона ж зітхала не за ним,
Бо інший серцем запальним
Панянку божеволив любу;
Той Грандісон був славний франт,
Картяр і гвардії сержант.

XXXI

Як він, усе вона вдягалась
По моді, гарно й до лиця,
Та в неї ради не спитались,
Як виряджали до вінця.
Щоб швидше їй розвіять горе,
Муж, анітрохи не суворий,
Її в село своє одвіз.

Чимало там пролито сліз;
Вона пручалася, ридала,
Розлуку вже хотіла брать,
Але взялась хазяйнувать,
Навикла — і спокійна стала.
Навичка — неба дар ясний:
Заміна щастю нам у ній...15

XXXII

Навичка пригасила муку,
Що не розвіяти нічим.
А тут іще одну науку
Найшла вона в житті своїм:
Спізнала досвідом великим,
Як волю взять над чоловіком
Та самовладно управлять,
І стала жити-поживать,
Людей ганяла на роботу,
Солила про запас гриби,
Голила кріпакам лоби,
Бувала в бані щосуботи
І наймичок навчилася бить —
Це все без мужа, самохіть.

XXXIII

Колись вона писала кров'ю
Тендітній подрузі в альбом,
"Поліна" — звала Парасков'ю
Співучим завжди голоском,
Корсет найвужчий надівала
І Н російське вимовляла
Як N французьке, тобто в ніс;
Та шлюб усе це геть заніс:
Корсет, альбом, княжну Поліну,
Чутливих віршиків слова
Вона поволі забува,
Зове Акулькою Селіну
І поновляє під кінець
На ваті шлафор і чепець.

XXXIV

Та муж любив дружину щиро,
Ні в чім перечить не хотів,
До неї повну мав довіру,
А сам в халаті пив та їв;
Спокійно дні його спливали;
Надвечір часом наїжджали
Сусіди з приятних родин,
Нецеремонні, як і він,
Полихословить, потужити,
Пожартувать собі гуртом.
Минає час; гостей чайком
Накажуть Ользі пригостити,
А там вечеря, спать пора —
І гості їдуть із двора.

XXXV

Вони ретельно зберігали,
Що давній звичай освятив,
І масниці не проминали
Без руських наїдних млинців;
По двічі кожен рік говіли,
Кружисту гойдалку любили,
Купальські грища, веснянки;
Коли на троїцькі святки
Куняли ратаї нехитрі,
Молебень слухавши,— вінок
Вони святили з нагідок;
Їм квас був милий, як повітря,
І за столом, по старшині,
Там страви ношено смачні.

XXXVI

Отак життя їх тихо плине,-
Та настає всьому кінець.
Розкрились двері домовини,
І муж прийняв новий вінець.
Умер він саме під обіди,

Його оплакали сусіди,
Слізьми дружина провела
Щиріш, як інша б те могла.
Він був на мудрість незугарен,
Та добросердий чоловік,
Над ним написано повік:
"Смиренний грішник Дмитрій Ларін,
Господній раб і бригадир
Вкушає в сій могилі мир".

XXXVII

Вернувшись до своїх пенатів,
На цвинтар Ленський поспішив
І над сусідом, що утратив,
Біля надгробка потужив;
І серце так журливо билось!
"Роог Јогіск!16 — слово прохопилось, —
Він на руках мене держав,
Мені погратися давав
Медаль вояцьку за Очаків!
Він Ольгу готував мені,
Казав: "Діждуся я чи ні?!" —
Тут Ленський мало не заплакав
І мадригалом жалібним
Навіки попрощався з ним.

XXXVIII

Тоді ж в елегії печальній
Він батька й матері, в сльозах,
Увічнив прах патріархальний...
Ох! На житейських борознах
Скороминущі покоління,
З небес таємного веління,
Як жниво, стигнуть і падуть;
Наступні їм услід ідуть...
Так наше плем'я безтурботне
Росте, хвилюється, кипить
І до могил дідів тіснить.
Та прийде він, наш день скорботний,

І наші внуки в добрий час
Із світу витіснять і нас!

XXXIX

Тим часом упивайтесь, друзі,
Життям, як маєво, легким!
Я знаю: в радості і тузі
Не варто дорожити ним;
Закрив я очі на омани;
Та ще надія, дар жаданий,
Здалека часом вигляда:
Без непримітного сліда
Я не хотів би світ лишити.
Живу, пишу не для хвали;
Та марю, щоб пісні могли
Мій день печальний пережити,
Щоб друг мій вірний серед мук
Про мене нагадав хоч звук.

XL

І хтось, у роздуму хвилини,
Здригнеться над рядком моїм,
І тиха Лета не поглине
Моїх співучих строф і рим.
І може (о солодка мріє!) —
Гучною славою окриє
Якийсь невіглас мій портрет
І скаже: то ж то був поет!
Прийми ж мою подяку щиру,
Прихильче мирних аонід,
Що віднайдеш мій тихий слід
І давню пошануєш ліру,
Чия незаздрісна рука
Потріпа лаври старика!

Глава третя

Elle etait fille, elle etait amoureuse.
Malfilatre*

I

"Куди? Ох, ці мені поети!"
"Пора, Онєгіне, мені!"
"Я не держу тебе, та де ти
Марнуєш вечір день при дні?"
"У Ларіних".— "Їй-богу, диво!
Та чи воно ж таки можливо
Туди так пильно учащать?"
"Звичайно".— "Чудно, що й казати!
Я бачу й без твого визнання:
По-перше (ну, вгадаю я?),
Російська проста це сім'я,
Гостей невпинне частування,
Розмови про вчорашній сон,
Про дощ, про скотний двір, про льон..."

* Вона була дівчина, вона була закохана. Мальфілатр (Франц.)

II

"Я тут біди ще не вбачаю".
"Нудота, друже, от біда!"
"Я світ ваш модний зневажаю;
Серед родинного гнізда
Я можу..." — "Ох, ізнов еклога!
Та годі, любий мій, на бога!
Ну що ж? Ти їдеш: хай щастить!
Ах, слухай! Як би хоч уздріть
Оту Філлїду, слави варту,
Оту натхненницю пера,
І сліз, і рим, et cetera?..
Представ мене!" — "Тебе?" — "Без
жарту!"
"Гаразд".— "Коли ж?" — "Хоч зараз.
Там,
Звичайно, раді будуть нам.

III

В дорогу ж".

Рушили другове,
З'явились; розіслав для них
Закон гостинності готовий
Ряд послуг, іноді й тяжких.
Відомий звичай стародення:
Несуть на блюдечках варення,
На стіл воскований мерщій
Брусничний подають напій.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

IV

Додому, вже пори нічної,
Вони не їдуть, а летять¹⁷.
Підслухаймо ж, про що герої
Між себе тихо гомонять:
"Ну, що, Онегін? Позіхаєш?"
"Це звичка, Ленський".— "Та скучаєш
Ти більше".— "Ні, як і раніш.
Одначе пізно вже. Скоріш,
Скоріше поганяй, Андрюшко!
Дурні місця! Дурна пора!
До річ: Ларіна стара
Пресимпатична, хоч простушка;
Ох! Від брусничної води
Мені б не сталося біди!

V

Скажи: котра із них Татьяна?"
"А та, задумлива, смутна
І мовчазлива, як Світлана,
Що все сиділа край вікна".
"Невже ти в меншу залюбився?"
"А що?" — "На другій я б спинився,

Коли б поетом був, як ти.
Життя в тій Ользі не найти.
Як у Вандіковій Мадонні;
Червоний вид її — немов
Дурний цей місяць, що зійшов
На цім дурнім небеснім лоні!"
Поет щось холодно сказав
І потім цілу путь мовчав.

VI

Візит Онєгіна чимало
Збудив у Ларіних розмов,
Сусідство теж до діла встряло,
І прослух між людьми пішов.
Найшлася язикам робота!
Усяко міркували потай
І ладили не без гріха
Татьяні, звісно, жениха;
Поважно деякі казали,
Що вже й весіллю вийшов строк,
А тільки модних обручок,
Мовляв, і досі не дістали.
Про Ольгу й Ленського у них
І поговір уже затих.

VII

Татьяну молоду гнівили
Людські пересуди й чутки,
Та чар якийсь незрозумілий
Закрався у її думки;
У серці мрія зародилась;
Прийшла пора — любов явилась.
Так зерно під огнем весни
Росте з земної глибини.
Давно палало поривання,
Уяві снівся молодій
Чуття палкого дар страшний;
Давно сердечне умління
У груди стиснені лилось,

І ждала дівчина... когось.

VIII

Діждалася... Відкрились очі;
"Це він!" — подумала вона.
Тепер, ой леле! дні і ночі,
І сну жарота самотна.
Все повне ним; чудесна сила
Мрійливу діву охопила
Тісним кільцем. Докучні їй
І гомін лагідний людський,
І погляд челяді дбайливий,
З журбою в глибині очей
Вона не слухає гостей,
Клене в душі їх рій шумливий,
І їх одвідини гучні,
І всі розмови їх нудні.

IX

Тепер з яким вона тремтінням
Солодкий розгорта роман!
З яким кипучим оп'янінням
П'є чашу пристрасних оман!
Диханням творчості живої
Одохотворені герої,
Коханець Юлії Вольмар,
Малек-Адель і де Лінар,
І Вертер, мучень бунтівливий,
І незрівнянний Грандісон,
Що нам лиш навіває сон,-
Усі в уяві нетерпливій
В єдиний образ одяглись,
Усі в Онєгіні злились.

X

Взірець узявши з героїні
Своїх улюблених творців,
Подібна Юлії, Дельфіні,

Татьяна в тишині лісів
Із томом небезпечним бродить,
В ньому шукає і знаходить
Свій пал таємний, вицвіт мрій,
В душі народжених живій,
Зітхає тугою чужою,
Чужим захопленням горить
І все напам'ять шепотить
Листа коханому герою.
Та наш герой, як знає всяк,
Не Грандісон був аніяк.

XI

Поважний тон узявши строго,
Колись, було, палкий творець
Героя нам являв свого
Як досконалості взірць.
Він малював його прекрасним,
Неправо гоненим, нещасним,
З чуттям і розумом тонким,
З обличчям, звісно, чарівним.
Священним вірний пориванням,
Герой ладен був полягти
В ім'я високої мети,
І завжди в розділі останнім
Покараний бував порок,
Добру достойний був вінок.

XII

А нині голови в тумані,
Мораль лиш навіває сон,
Порок нас вабить і в романі,
І там посів найвищий трон.
І муз британських небилиці
Тривожать сон отроковиці,
І вже тепер її кумир
Або задумливий Вампір,
Або Мельмот, бродяга хмурний,
Чи Вічний жид, а чи Корсар,

Чи вкритий тайною Сбогар.
Лорд Байрон, цей примхливець бурний,
Одяг у тьмянний романтизм
І безнадійний егоїзм.

XIII

Та, друзі милі, що по тому?
А може, вийде рішенець —
В обладу бісові новому
Поет потрапить під кінець,
Зневажить Фебові загрози
І смирно знизиться до прози;
Тоді роман на давній стрій
Розважить ясний вечір мій.
Не лиходійові страждання
Я в ньому грізно покажу,
А просто вам перекажу
Родини руської подання,
Любові чарівливі сни
Та звичаї старовини.

XIV

Перекажу немудру мову
Отця чи дядька-старика,
З дівчатком зустріч юнакову
Між лип столітніх, край струмка;
Нещасних ревнощів томління,
Розлуку, радісне миріння,
Знов посварю, — а під кінець
Весільний присуджу вінець...
Згадаю ті признання юні,
Ті речі ніжно-запальні,
Що на життя мого весні
В ногах у милої красуні
Мені спадали на язик,-
Тепер від того я одвик.

XV

Татьяно, друже мій Татьяно!
З тобою разом сльози ллю:
У руки модному тирану
Ти долю віддала свою.
Загинеш, друже мій, та нині
Ти у сліпучім оп'янінні
Солодке кличеш забуття,
Ти спізнаєш жагу життя,
Ти п'єш отруйний чар бажання,
Тобі спокою не знайти;
В уяві скрізь малюєш ти
Місця щасливого стрівання;
Усюди, всюди в сяйві мрій
Фатальний спокуситель твій.

XVI

Любові сум Татьяну гонить,
Вона журливо йде в саду
І нерухомі очі клонить,
І втома сковує ходу.
Піднеслись груди, блідні лиця
Заграли, ніби зоряниця,
Завмерли віддихи в устах,
В очах огонь і дзвін в ушах...
Настане вечір; місяць ходить,
Ясну вартуючи блакить,
Серед імлистих верховіть
Свій виспів соловей заводить,-
І з нянею в безсонну ніч
Веде Татьяна тиху річ.

XVII

"Не спиться, няню: дихать важко!
Відкрий вікно, хоч одітхну".
"Що, Таню, що тобі?" — "Так тяжко!
Поговорім про давнину".
"Про що ж бо, Таню? Я, бувало,
Ховаю в пам'яті чимало
Бувальщин давніх, небилиць,

Про духів злих і про дівиць;
А нині все забулось, Таню,
Потьмарилось. Лиха пора!
І недолуга я, й стара!
Минулось..." — "Розкажи-но, няню,
Хоч дещо про минулі дні;
Кохала ти кого чи ні?"

XVIII

"І, годі, Таню! Я ж бо й знати
Про те кохання не могла;
А то б свекруха, злая мати,
Зо світу білого звела".
"Та як же ти вінчалась, няню?"
"Так, певно, бог велів. Мій Ваня
Пізніш, як я, побачив світ,-
Мені ж було тринадцять літ.
Приймали тижнів зо два сваху,
А далі батько навпростець
Велів зряджати під вінець.
Я гірко плакала зо страху;
З плачем і косу розплели,
З піснями в церкву повели.

XIX

І от серед сім'ї чужої...
Та ти не слухаєш, либонь!"
"Ах, няню, серце в неспокої,
У грудях мов пече вогонь.
Я плакать, я ридать готова!"
"Дитя моє, ти нездорова;
Помилуй, господи, спаси!
Чого ти хочеш, попроси...
Скроплю свяченою водою,-
Гориш ти..." — "Нянечко моя,
Не хвора, ні — кохаю я!"
"Дитя моє, господь з тобою!" —
І хрестить Таню молоду
Вона, щоб одвернуть біду.

XX

"Кохаю",— Таня шепотіла
Сама, здавалось, не своя.
"Недужа ти, голубко мила!"
"Облиш мене: кохаю я!"
А місяць під німим склепінням
Томливим облива промінням
Красу її поблідлих рис,
І сльози, й хвилі довгих кіс,
І наспроти героїні
Стареньку на низькім стільці
З тривоги тінню на лиці,
У тілогрійці та в хустині;
І світ, що навкруги дрімав,
Натхненник-місяць осявав.

XXI

І серцем Таня залітала
У невідому далечінь...
Враз думка в голові постала...
"Іди, саму мене покинь.
Подай перо мені й чорнило
Та стіл присунь; добраніч, мила,
Прощай!" — І от сама вона.
Їй ніч присвічує ясна.
Обпершись ліктем, Таня пише,
Євгеній, як живий, в очах.
В необміркованих рядках
Любов її невинна дише.
І от закінчено листа...
А хто ж, Татьяно, прочита?

XXII

Красунь я бачив неприступних,
Холодних, чистих, як зима,
Неутомлених, непідкупних,
Незрозумілих для ума;
Я дивувався з їх пишноти,

Із їх природної чесноти,
І, признаюсь, од них тікав
І над бровами їх читав
Слова, що в пеклі біля входу:
Навік зречись надій усіх.
Будить любов біда для них,
Жахатъ людей їм любо зроду.
Мабуть, на берегах Неви
Подібних дам стрічали й ви.

XXIII

Вигадниць я ще й інших знаю
Із самолюбством крижаним;
Ні шум хвали, ні зойк одчаю
Не потривожать серця їм,
І що ж помітив я, на диво?
Вони, жахаючи примхливо
Несмілу молоду любов,
Її приваблюють ізнов
Жалем, хоча б і лицемірним,
Хоча б ласкавістю речей
Та ніжним поглядом очей,-
І в засліпінні легковірнім
Коханець знов марнує дні
У любій серцю метушні.

XXIV

А чим же більший гріх Татъяни?
Чи тим, що в щирості своїй
Вона не відає омани
І вірить витворів мрій?
Чи тим, що хитрощів не знає,
Тим, що без роздуму кохає,
Тим, що довірлива вона
І що уява вогняна
Заполонила розум жвавий,
Що своєвільна голова
Її всякчасно порива,
А серце і палке, й ласкаве?

Невже не здатні ви простить
Душі, що юністю кипить?

XXV

Кокетка холодно міркує,
Татьяна любить, як дитя,
І щире серце офірує
Для молодого почуття.
Вона не каже: слід заждати,
Щоб пристрасті ціну підняти,
В тенета вірно упіймать;
Спочатку слід покепкувать,
Надією, розчаруванням
Помучить серце, далі знов
Огонь ревнивий влити в кров;
А то, упившись раюванням,
Невольник пута розірве,
Про щастя мріючи нове.

XXVI

Іще утруднення я бачу:
Щоб честь отчизни врятувать,
Татьянин лист я, мій читачу,
В перекладі повинен дати.
Вона-бо зле по-руськи знала,
Журналів наших не читала,
І для думок та почуттів
Їй бракувало рідних слів.
Отож писала по-французьки...
Ну що ж! Признатись я готов:
Жіноцтва нашого любов
Не розмовляє ще по-руськи,
Вживати гордий наш язик
Поштову прозу ще не звик.

XXVII

Я знаю: дам хотять навчити
Читать по-руськи. Просто жах!

Хіба ж їх можна уявити
З "Благонамеренным" в руках!
Пошлюсь на вас, мої поети:
Чи то ж не всі, кому несете
Ви полум'я чуттів своїх
І вірші, писані за гріх,
Кому ви серце присвятили,-
Чи то ж не всі вони підряд
Своєї мови звук і склад
Калічать в спосіб дуже милий,
Чи здавна звуки слів чужих
Не стали рідними для них?

XXVIII

Не дай нам боже стріть на балі
Чи між гостей на рундуці
Семінариста в жовтій шалі
Чи академіка в чепці!
Як без усмішки уст рум'яних,
Я граматично бездоганних
Російських речень не люблю.
Можливо, на біду мою,
Красунь теперішніх порода,
Щоб журналістам догодить,
Нас до граматики привчить;
На віршування вийде мода;
Та я... до того що мені?
Я вірний буду давнині.

XXIX

Легке, недбале лепетання,
Вимови огріхи дрібні
І досі будять хвилювання
І серце радують мені;
Розкайтесь я не при силі,
Що галліцизми серцю милі,
Як літ юнацьких помилки,
Як Богдановича рядки.
Та годі. Лист пора дівочий

У віршовий укласти лад.
Я слово дав,— і що ж? Назад
Тепер би взяв його охоче.
Я знаю: ніжного Парні
Перо не в моді в наші дні.

XXX

Мій друже, що журбу й Бенкети
На лірі вславив золотій,
Я б попросив тебе, поете,
Допомогти в біді моїй:
Щоб ти на милозвучні співи
Моеї пристрасної діви
Чужинні переклав слова.
Де ти? Прийди: свої права
Передаю тобі з уклоном...
Шкода! Між скель, в самотині,
Забувши похвали гучні,
Над фінським тінявим затоном
Він бродить, і душа його
Не чує поклику мого.

XXXI

Татьянин лист передо мною;
Мов скарб, його я бережу,
Читаю потайно з журбою
І кожним словом дорожу.
Хто ніжність їй таку навіяв,
Палких чуттів недбалий вияв?
Хто їй навіяв ту бредню,
Безумну серця маячню,
Чар небезпечний і принадний?
Не розумію я. Подам
Лише блідий переклад вам,
Картини список недоладний,
Фрейшіца гармонійний звук
З-під боязких учнівських рук.

Лист Татьяни до Онегіна

Я вам пишу — чи не доволі?
Що можу вам іще сказати?
Тепер, я знаю, в вашій волі
Мене презирством покарати.
Та як мене в нещасній долі
Хоч пожаліти ви ладні,
То відгукнетесь мені.
Спочатку я мовчать хотіла;
Повірте: сором свій од вас
Я б заховала навсякчас,
Коли б надія хоч бриніла
Лиш раз на тиждень, в певний час,
У нашім домі стріти вас,
Щоб тільки слухать вашу мову,
Слівце сказати,— а за тим
Все думать, думать об однім
І зустрічі чекати знову.
Та ви гордуєте людьми,
Вам на селі і тяжко, й душно,
А ми... нічим не славні ми,
Хоч вам і раді простодушно.

Нащо ви прибули до нас?
У самоті села глухого
Ніколи б я не знала вас,
Не знала б я страждання цього.
Душі дівочої тривогу
З часом приборкавши (хто зна?),
Могла б я з іншим шлюб узяти
І стала б дітям добра мати
І вірна мужеві жона.
Не ти!.. Ні, серцем полюбила
Лише тебе навіки я!
Так вища рада присудила...
То воля неба: я твоя;
Життя могого всі години —
Порука зустрічі одній;
Сам бог послав тебе, єдиний,
Повік ти охоронець мій.
У снах мені ти привиджався,
Незримий, душу ти палив,

Твій дивний зір мене томив,
Твій голос в серці відбивався
Давно... ні, то було не в сні!
Ти увійшов, і я впізнала,
Вся обімліла, запалала,
Шепнула: він явивсь мені!
Чи правда ж: я тебе вчувала,
Зо мною вів розмову ти,
Коли я бідним помагала
Або молитвою втішала
Тривожні муки самоти?
Хіба крізь морок занімилій
Не ти, неначе привид милий,
У цю хвилину промайнув
І став тихенько в узголов'ю?
Не ти з відрадою й любов'ю
Слова надії тут шепнув?
Хто ти: чи ангел мій ласкавий,
Чи спокуситель мій лукавий:
Розвій ці сумніви до дна.
Таж, може, все це марні болі,
Душі дівочої мана!
І зовсім інший вирок долі...
Але дарма! Тобі свою
Віднині душу доручаю,
Перед тобою сльози ллю,
Твого заступництва благаю...
Ти уяви: я тут сама,
Ніхто мене не розуміє,
В знемозі думка туманіє,
І порятунку вже нема.
Я жду тебе: єдиним зором
Надії в серці оживи,
Чи сон гнітючий мій урви,
На жаль, заслуженим докором!

Кінець! перечитать боюсь...
На серці сором, страх і мука...
Але ні з чим я не таюсь,
І ваша честь мені порука...

XXXII

Татьяна то зітхне, то охне;
Дрижить листок в її руці;
Облаточка рожева сохне
На гарячковім язиці.
К плечу голівкою склепилась.
Легка сорочка опустилась
Із прехорошого плеча...
Вона того й не поміча,
Що місяць гасне. Там долина
Крізь пару сяє. Там струмок
Заграв, як срібло; там ріжок
Пастуший будить селянина.
Світає: люд устав уже,
Моїй Татьяні байдуже.

XXXIII

Вона зорі не помічає,
Сидить з похиленим чолом
І до листа не прикладає
Печатки з вирізним гербом.
Уже Пилипівна похила
Тихенько двері відчинила,
Несе їй на підносі чай.
"Пора, дитя моє, вставай!
Та ти, красунечко, готова!
О пташко ранняя моя!
А вчора як злякалась я!
Та, слава богу, ти здорова!
Журба нічна майнула в світ,
Лице твоє як маків цвіт".

XXXIV

"Ах! няня, прошу, будь ласкава..."
"Та добре, серце, все зроблю!"
"Не думай... бачиш-бо, ця справа.
Підозри... Не відмов, молю!"
"Мій друже, бог тобі порука!"

"Отож пошли тихенько внука...
Листа до О... ну, знаєш ти...
Сусіда... потай віднести,
Не говорити там ні слова,
Мовчати про моє ім'я..."
"Кому ж, голубонько моя?
Стара вже я, пустоголова!
Багато є сусідів тих,
Мені й не полічити їх".

XXXV

"Та й недогадлива ти, няню!"
"Тепер я, друже, нешвидка,
Стара; тупіє розум, Таню;
А то, бувало, я метка:
Словечка панського одного..."
"Ах, няню, що мені до того?
Що в розумі мені твоїм?
Ідеться ж об листі оцім
Онегіну..." — "Ну, зрозуміла.
Не гнівайсь, ластівко моя,
Кажу ж — тепер безтямна я...
Чого ж ти знову поблідніла?"
"Ні, няню, то здається лиш...
Пошли ж онука, та скоріш!"

XXXVI

Та день минув без відповіту,
Минає другий — знов нема.
Бліда, одягшись ще до світу,
Татьяна жде його, німа.
Надвечір Ленський приїжджає.
"А де ж ваш приятель? — питає
Хазяйка.— Він давно вже був,
Неначе зовсім нас забув".
Татьяна вся аж затремтіла.
"Сьогодні він приїхав мав,-
Старенькій Ленський одказав,-
Та, певно, пошта забарила".

Татьяна опустила зір,
Немов почувши злий докір.

XXXVII

Смеркало; самовар вечірній
Шипів дрімотним голоском;
Вилися випари прозорі
Попід китайським чайником.
Під Ольги білою рукою
Вже лився цівкою густою
Напій пахучий у чашки,
І хлопчик подавав вершки.
Татьяна край вікна стояла,
На шиби дмухала, сумна,-
І на туманнім склі вона
Коханий вензель рисувала
Прегарним пальчиком своїм;
Все О та Є спліталось в нім.

XXXVIII

Але душа у неї нила
І сліз був повен млосний зір.
Враз тупіт!.. Кров їй заніміла.
Ось ближче... В'їхали у двір...
Євгеній! "Ах!" — Як тінь пташини,
Татьяна скок у другі сіни,
Там на подвір'я, далі в сад
Летить; поглянути назад
Не сміє; миттю перемчала
Куртини, мостики, лужок,
Алею липову, лісок,
Кущі бузкові поламала
І врешті з віддихом тяжким
На лаву, над струмком дзвінким

XXXIX

Упала...
"Тут він! тут Євгеній!"

О боже! що подумав він!"
Таїть вона в душі стражденній
Надію, як живлющий плин;
Вона тремтить і наслухає,
Чи не надходить? Ні, немає!
В саду служниці, на грядках.
Збирали ягоди в кущах
І по наказу всі співали.
(В наказі тім була мета,
Щоб то лукаві їх уста
У співанках розвагу мали,
Не ївши панських ягідок:
Сільської мудрості зразок!)

Пісня дівчат

Дівоньки, красунечки,
Душеньки, подруженьки,
Розгуляйтесь, дівоньки,
Розгуляйтесь, краснії!
Заведіть ви пісеньки,
Пісні заповітної,
Заманіть ви парубка
Та й до кола нашого.
Як заманим парубка,
Як набачим здалеку,
Розбіжімось, дівоньки,
Та обсипмо вишнею,
Вишнею, калиною,
Спілою малиною.
Не ходи ти підслухом,
Де співають дівоньки,
Не ходи ти назирцем,
Де гуляють краснії!

XL

До всього на землі недбала,
Байдуже слухаючи спів,
Татьяна нетерпляче ждала,
Щоб трепет серця занімів,

Щоб ніжні щоки не горіли.
Та перса бурно тріпотіли,
І жар на лицях не згасав,
А все ясніш, ясніш палав.
Отак метелик нещасливий,
До рук узятий пустуном,
Тріпоче райдужним крилом;
Так часом зайчик полохливий
Дрижить в густій озимині,
Стрільця уздрівши вдалині.

XLI

Нарешті дівчина зітхнула
І з лави підвелась, сумна;
Пішла, та тільки-но звернула
Між липи,— враз, як тінь грізна,
З блискучим зором проти неї
Євгеній став серед алеї,-
І, ніби в полум'ї страшнім,
Вона спинилась перед ним.
Та їх наступної розмови
Переказать не годен я,
Бо затяглася річ моя;
Тож відпочити слід, панове,
Зітхнути повними грудьми:
Іще зустрінемося ми.

Глава четверта

La morale est dans la nature des choses.
Necher*

I. II. III. IV. V. VI.

VII

Що менше жінку ми кохаєм,
То більше ми до серця їй
І то вірніш її вловляєм
У згубне плетиво надій.

Колись розпуста схолодніла
В науці любощів гриміла,
Про славу власну скрізь гула
І, не любивши, мед пила.
Але поважна ця забава
Годилась лиш мавпа?м старим
В минулім віці голоснім:
Ловласів підупала слава
Як і червоний закаблук
Та пишні кучері перук.

* Моральність — у природі речей. Неккер (франц.).— Ред.

VIII

Кому не нудно лицемірить,
Казать по-різному одно,
В тім намагатися завірить,
Що вже відоме всім давно,
Стрічать ті самі перепони,
Перемагати забобони,
Яких нема, відколи світ,
У дівчинки в тринадцять літ!
Кого не вимучать погрози,
Благання, клятви, вданий страх,
Записки на шести листах,
Сплітки, омани, персні, сльози,
Дозор тіток і матерів
І дружба докучна мужів!

IX

Євгеній думав так от саме.
Він на світанку літ своїх
Був жертва пристрастей без тями
І серця заблудів палких.
З колиски відданий дозвіллю,
Тим зачарований на хвилю
І розчарований у цім,
Бажанням томлений палким

І втомним відданий утіхам,
Ловивши в шумі й тишині
Душі зітхання неясні
І позіхи глушивши сміхом,-
Так змарнував він вісім літ.
Так стратив свій найкращий цвіт.

Х

В красунь він більш не залюблявся,
Лиш залицяючись на мить;
Відмовлять — хутко розважався,
А зрадять — привід одпочить.
Він їх шукав без оп'яніння,
А залишав їх без тужіння,
Забувши і любов, і злість.
Достоту так байдужий гість
За карти ввечері сідав
До столу, а кінчиться гра,-
Він їде повагом з двора,
Спокійно дома засинає,
Нездатний вранці сам сказати,
Де буде вечір гостювати.

ХІ

Та лист од скромної Татяни
Мого героя зворушив:
Дівочий порив полум'яний
Рої думок у нім збудив;
Згадав він Тані личко миле,
Таке бліде та посмутніле,
І заглибивсь, як у затон,
В солодкий і безгрішний сон.
Можливо, знов полуменисту
Спізнав він бурю почуттів,
Та ошукати не хотів
Її душі довіру чисту.
Тепер ми в сад перелетім,
Де стрілася Татяна з ним.

XII

Хвилину-дві вони мовчали,
Тоді Онегін ближче став
І каже: "Ви мені писали,
Не відмовляйтесь. Я читав
Душі невинне сповідання,
Любові чистої признання;
Одвертість ваша — чарівна;
У серці підняла вона
Чуттів колишніх вир яскравий;
Та вас не хочу я хвалить
І вам повинен тут зложить
Признання також нелукаве;
Прийміть же сповідь і мою:
Себе на суд вам оддаю.

XIII

"Коли б життя в домашнім колі
Навік замкнути я хотів;
Коли б щасливий вирок долі
Отцем і мужем būtų велів;
Коли б родинності картину
Злюбив я на одну хвилину,-
То, вірте, тільки б вас одну
Узяти марив за жону.
Скажу без лесток мадригальних:
Свій ідеал найшовши знов,
Лише б із вами я пішов,
Як з другом днів моїх печальних,
І, склавши вам любов до ніг,
Щасливий був би... скільки міг!

XIV

"Та я не створений для раю,
Йому чужа душа моя;
Сама довершеність ви, знаю;
Що ж! — вас не вартий зовсім я.
Повірте (совість в тім порука),

З одруженням нам буде мука.
Я, хоч і як любив би вас,
Як звикну — розлюблю в той час;
Зачнете плакати: ваші сльози
До серця не дійдуть мого,
А роздратують лиш його.
Подумайте ж, які нам рози
В дарунок Гіменей прирік,
Ще й не на день і не на рік!

XV

"На світі гіршого немає,
Аніж родина, де жона
Тужливо мужа виглядає,
Щодня самотня і сумна;
Де чоловік, ціну їй знавши,
Хоч проклинає долю завше,
Щораз похмурий, мовчазний,
Ревливий, зимний і лихий!
Такий от я. Невже шукали
Того ви серцем молодим,
Коли мені з чуттям таким,
Розумно й просто так писали?
Чи вам такий судив кінець
Суворий долі рішенець?

XVI

"Літа і мрії — вічна втрата;
Душі тепер не воскресиш...
Я вас люблю любов'ю брата
І, може бути, ще ніжніш.
Послухайте ж мене без гніву:
Не раз іще зчарують діву
Принади легкокрилих мрій,
Так лист переміняє свій
Берізка з кожною весною.
Судило, певно, небо так.
Полюбите ви знов; однак...
Учіться володіть собою,-

Як я, вас розуміть не всім?
Біда в недосвіді таким".

XVII

Так говорив Євгеній строго.
Спинивши віддих, мовчазна,
Крізь плач не бачивши нічого,
Ту мову слухала вона.
Він руку їй подав. Печально
(Як то говорять, машинально)
Татьяна сперлась і пішла,
Не звівши томного чола.
Пішли під, садом, обіч поля;
З'явилися разом, і нічим
За те не докоряли їм:
Сільська віддавна має воля
Свої вигоди та права,
Як і погордлива Москва.

XVIII

Читаць мій згодиться зо мною,
Що дуже мило учинив
Наш друг із Танею сумною;
Не вперше тут він появив
Дух благородний і правдивий,
Хоча ніколи люд злостивий
Не визнавав у нім того:
І друзі, й вороги його
(А це одно й те саме, може)
Його ганьбили й так і сяк;
З нас має ворогів усяк,-
Від друзів порятуй нас, боже!
Ох, друзі, друзі! Недарма
Про них і забуття нема.

XIX

А що? Та так. Я присипляю
Думки порожні і смутні;

В дужках лише додати маю:
Нема найгідшої брехні,
Що склав наклепник, раб чорнила,
А світська чернь благословила,
Нема беззубих епіграм,
Дурниць із брудом пополам,
Які ваш друг, узявши слово
Серед шанованих людей,
З незлобним полиском очей
Не повторив би випадково;
А втім, за вас він завжди сам,
Він любить вас, він... рідний вам!

XX

Гм! Гм! Шановний мій читачу,
Здорова ваша вся рідня?
Дозвольте: хочеться вам, бачу,
Почуть від мене цього дня,
Що, власне, означає рідні.
Тут справи зовсім очевидні:
Нам треба рідних ogrівать,
Любити ніжно, шанувать
І, як ведеться у народі,
Під час різдва у них бувають,
Або листом поздоровлять,
Щоб на весь рік сказати: годі!
Що я їм, що вони мені!..
Тож дай їм, боже, довгі дні!

XXI

Зате любов красунь вабливих
Певніша, знаємо, бува:
Над нею й серед бур шумливих
Ви зберігаєте права.
Звичайно, так. Та вихор моди,
Та примхи людської природи,
Та світських осудів ріка...
А мила стать, як пух, легка.
Та й те: дружина чеснотлива

Кориться мужеві всякчас,
І відлітає вмиль од нас
Коханка ваша незрадлива,
Як перемінлива весна:
Любов'ю грає сатана.

XXII

Кого ж любить? Кому нам вірить?
Хто нас не зрадить хоч один?
Хто все ладен на світі мірять
Послужливо на наш аршин?
Хто наклепів про нас не сіє?
Хто нас голубить і жаліє?
Хто не вбачає наших вад?
Кому з нас кожен завжди рад?
Примар шукачу невгамовний,
Свої ви сили бережіть,
Себе самого лиш любіть,
Читачу мій вельмишановний.
Для серця кращої мети,
Їй-богу, в світі не знайти!

XXIII

Що сталося по тій розмові?
Ах, це не тяжко відгадати!
Безумні пориви любові
Не перестали хвилювать
Душі, що прагнула страждання.
Від безнадійного кохання
Татьяна ще палкіш горить;
Вночі від неї сон летить;
Здоров'я, цвіт життя і сила,
Дівочий спокій, ясний сміх
Пропали, не вернути їх.
І меркне Тані юність мила:
Так буря отіняє день,
Що повен сонця і пісень.

XXIV

Нещасна від печалі в'яне,
Блідніє, гасне і мовчить.
Ніщо не знаджує Татъяни,
Нічим душі не зворушить.
Похитуючи головою,
Сусіди шепчуть між собою:
Пора, пора вже заміж їй!..
Та годі. Слід мені мерщій
Любов щасливу змалювати,
Щоб звеселити вам серця,
Хоч мимохіть нещасна ця
Мене пече, як біль утрати;
Простіть мені: я так люблю
Татъяну дорогу мою!

XXV

Любивши Ольжині принади
Все в більшій пристрасті палкій,
Був Ленський підкоритись радий
Такій неволі чарівній.
Він з нею вічно. У покої
Вони сидять надвечір двоє;
Вони уранці, в холодку,
Під руку ходять по садку.
І що ж? В закоханні сп'янівши
Від соромливих почуттів,
Вряди-годи він тільки смів,
Зичливу посмішку зловивши,
Їй кучері перебирають
Чи край одежі цілувать.

XXVI

Читав він Ользі вечорами
Добропоучливий роман,
Де автор знає більше тями
В природі, як Шатобріан,
Сторінок дві чи три, одначе
(Там і невинна річ, неначе
Та серцю дівчини страшна),

Почервонівши, він мина.
Сховавшись од людського шуму,
Вони за шахматним столом
Сидять з нахмуреним чолом,
Запавши у глибоку думу,
І Ленський пішкою ладью
Бере з недогляду своєю.

XXVII

До себе вернеться,— і вдома
Слугує Ользі він своїй.
Летючі аркуші альбома
Ретельно прикрашає їй:
Сільські малює краєвиди,
Надгробний камінь, храм Кіпріди —
І ліру з ніжним голубком
Виводить фарбами й пером;
Чи на листах, де хтось признання
У вічній дружбі залишив,
Він пише декілька рядків,
Безмовну пам'ятку кохання,
Крилатих мрій тривалий слід,
Той самий через кілька літ.

XXVIII

Не раз ви, певно, розглядали
Сільської панночки альбом,
Що подруги його списали
З кінця, з початку і кругом.
Сюди, на зло шкільній науці,
З поправним віршем у розлуці,
Рядки, римовані так-сяк,
Наляпані на дружби знак.
На першому листку стрічаєш:
*Qu'ecrirez-vous sur ces tablettes?**;
І підпис: *t. a. v. Annette***;
А на останнім прочитаєш:
"За мене любить хто міцніш,
Нехай напише тут пізніш".

* Що ви напишете на цих листках?.. (франц.).— Ред.

** Вся ваша Аннета (франц.).— Ред.

XXIX

Там двоє серць є неодмінно,
Квітки і факел біля них;
Там заприсягся хтось невинно
Любить до гроба днів своїх;
Армійський там піїта хвацький
Черкнув експромта по-вояцьки.
В такий альбом, признаюсь вам,
Писати радий я і сам,
Щасливий думкою одною,
Що, хоч дурницю там скажу,
Ласкавий погляд заслужу
І що з усмішкою лихою
Ніхто не буде міркувать,
Чи я мастак дотепувать.

XXX

Та ви, що прикрашали доти
Бібліотеку сатані,
Альбоми дивної пишноти,
Тортури віршників страшні,
Ви, що оздобив вас моторний
Толстого пензель чудотворний
Чи Баратинський освятив,-
Нехай би вас господь спалив!
Коли високосяйна дама
Мені in-quarto* свій дає —
І дроз, і злість із серця б'є,
Жорстока, вбивча епіграма
В душі клекоче через край,-
А мадригали їм давай!

* In-quarto — в четверту частину аркуша
(великий книжний формат).— Ред.

XXXI

Не мадригали Ленський пише
На спомин Ользі молодій;
Його перо любов'ю дише,
Чуже дотепності черствій;
Що лиш побачить, що почує
Про Ольгу,— він про те й віршує:
І, тільки правдою жива,
Ріка елегій вплива.
Так ти, Язиков невгамовний,
В натхненні пориву свого
Оспівуєш хтозна-кого,
І знай: елегій том коштовний
Колись тобі твій власний шлях
Покаже в запальних рядках.

XXXII

Та тихше! Чуєш? Критик строгий
Наказує зірвати нам
Елегії вінок убогий
І нашій братії співцям
Кричить: "Та перестаньте плакати
І про одне й те саме квакати,
Жаліти, що було колись!
Покинь! До інших тем берись!"
"Гаразд. Ти, певне, нам покажеш
Сурму, личину та кинджал
І мислей мертвий капітал
Побожно воскресить накажеш:
Чи правда, друже?" — "Зовсім ні!"
"Пишіть-но оди лиш мені,

XXXIII

Як їх писали в літа давні,
Як те заведено колись..."
"Писати оди лиш прославні!
Та годі, друже, схаменись!
Згадай-но, що сказав сатирик!

Хіба "Чужої тям" лірик
Миліший для смаків твоїх
За наших віршників сумних?"
"Та все в елегії нікчемне;
Мета у ній така дрібна;
А в оді все — височина
І благородство..." — Надаремне
Я б заперечував тобі:
Нащо сварити дві доби!

XXXIV

Прихильник слави і свободи,
У вируванні дум своїх,
Писав би Володимир оди,
Та Ольга не читала їх.
Поети слізні таємничі,
Коханим ви читали в вічі
Свої писання? Гомонять,
Що втіхи кращої не знать.
Блажен, хто в сміливості скромний
Читає ніжний увір свій
Пісень обранці неземній,
Красуні чарівливо-томній!
Блажен... хоч, може,— хто те зна —
Про інше думає вона.

XXXV

Та я свої рядки примхливі,
Що в гармонійний злиті рій,
Читаю тільки няні сивій,
З дитинства подрузі моїй,
Чи після довгого обіду
Свого поважного сусіду
За полу у кутку зловлю
Й трагедією там давлю
Або (тут жарти залишаю)
У нападі нудьги та рим
Ходжу над озером моїм,
Качок полохаючи зграю:

Почувши гармонійний спів,
Вони злітають з берегів.

XXXVI. XXXVII

А що ж Онегін? Не гнівіться!
Терпіння вашого прошу:
Я вам докладно, як годиться,
Весь день його тут опишу.
Анахоретом живши в домі,
Вставав улітку він о сьомій
І, в одіж вдягшись легку,
Рушав під гору, на ріку;
Там, як співець Гюльнари знаний*,
Сей Геллеспонт перепливав,
А потім каву випивав,
Журнал гортаючи поганий,
І одягався...

* Байрон, що року 1810 переплив Дарданелльську протоку. — Ред.

XXXVIII. XXXIX

Дозвілля, книги, сон глибокий,
Діброва, струмінь лісовий,
А часом — личко чорнооке
І поцілунок молодий,
Слухняний кінь дзвінкокопитий,
Обід доволі розмаїтий,
Та пляшка світлого вина,
Та самота і тишина,-
Святе життя мого героя;
До нього він нечутно звик,
Забувши дням чергу і лік
Ясною літньою порою,
А місто й друзів занедбав,
Як і марноту їх забав.

XL

Але північне наше літо,
Карикатура теплих зим,
Майне — й нема, хоч гордовито
Ми і ховаємося з цим.
Вже в небі осінь повівала,
Вже рідше сонечко блищало
І до ущербу день ішов,
Таємна глибочінь дібров
З печальним шумом оголялась,
На ниви налягав туман,
Гусей крикливих караван
На південь тягся; наближалась
Нудна, безрадісна пора:
Стояв листопад край двора.

ХЛІ

Горить зоря в імлі холодній;
На нивах праці шум замовк;
Удвох з вовчихою голодний
Виходить на дорогу вовк;
Його почувши, кінь тривожний
Хропе — і мчиться подорожній,
Аж вітер забиває дух;
На ранішній зорі пастух
Корів не гонить по долині,
І в час південний на лужок
Не кличе їх його ріжок;
З піснями діва²³ у хатині
Пряде, і, праці друг нічний,
Миглива скалка світить їй.

ХЛІІ

І от уже тріщать морози,
У тиші срібляться лункій...
(Читач мій жде тут рими рози;
На от, візьми її мерщій!)
Чистіші за паркети модні
Ріки просторища холодні,
І креслить ковзанками лід

Хлопчатов гомінливий рід²⁴;
Червонолап, гусак дебелий,
По лону вод пливти схотів,
На кригу повагом ступив,
Слизнувся і падає; веселий
Мелькає, в'ється перший сніг,
Ляга зірками вздовж доріг.

XLIII

Як взимку тут прожить безжурно?
Гулять? Та вколо пустота,
Мов тім'я лисого Сатурна
Або кріпацька біднота.
Чи верхи мчатися стрілою?
Та кінь, підковою тупою
За лід чіпляючись хрусткий,
Спіткнеться і впаде як стій.
Сиди в обіймах самотини,
Ось Прадт, ось W. Scott — читай,
А то рахунки провіряй,
Гнівись чи пий; минуть години,
Заснеш — і дня уже нема...-
Так славно промине зима.

XLIV

Як Чайльд-Гарольд, запав Євгеній
В задуму, схожу до півсна:
У ванні з кригою студеній
Щораз він день свій почина,
А потім, з пильністю науки,
Тупого кия взявши в руки,
На біліарді грає сам,
І так до вечора. А там,
Дивись, надворі вже смеркає:
Стола накрито, і в камін
Дубових кинуто полін.
Він жде: от Ленський над'їжджає
На чалій троєчці своїй;
Давай обідати мерщій!

XLV

Вдови Кліко або Моета
Благословеннеє вино
У пляшці мерзлій для поета
Вже приготоване давно.
В ньому кипучість Іпокрени²⁵;
Його прозорий струм шалений
(Подобу і того, й сього)
Я божествив; було, свого
Останнього не пожалію
Я лепта за його бокал!
Яких сперечок юний шал,
І жарту, й дурощі, і мрію
Цей чарівничий плин будив,
А скільки віршів, скільки снів!

XLVI

Та шлунок мій в іскристій піні
Став небезпеку примічать,
І я бордо статечний нині
Волю, друзі, споживать.
Я більше до аї не здібний;
Він до коханої подібний,
Що в'ється, міниться, кипить,
Полюбить і покине вмить...
А ти, бордо, на друга схожий,
Що завжди, в горі і в біді,
На суходолі й на воді
Пораду дасть і допоможе,
Утишить біль тяжких недуг...
Нехай живе бордо, наш друг!

XLVII

Огонь погас; лиш під золою
Ще тліє золото жарин;
Лиш пара хвилею тонкою
Струмує. Розлива камін
Тепло останнє. Дим пахучий

Іде з люльок. Вино кипуче
Іще шумить серед стола;
Вечірня налягає мла...
(Люблю, як зійдуться друзяки
Потеревенить при вині
У присмерковій тишині,
У час "між вовка та собаки".
Як звикли ми чомусь казати).
Тож наші друзі гомонять:

XLVII

"Ну, як там Ларіни-панянки?
Як Ольга пожива твоя?"
"Налий-но ще мені півсклянки...
Доволі, друже... Вся сім'я
Здорова; кланялись, до речі.
Ах, що за груди, що за плечі
У Ольги! А душа яка!
Стара щоразу заклика
Тебе у гості, милий друже.
А й справді, слід поїхати нам,
А то зміркуй лише ти сам:
Ти так поставився байдуже...
Стривай-но... дурень я з дурних!
Тебе ж запрошено до них!"

XLIX

"Мене?" — "Татьянині йменини
В суботу. Велено сказати,
Щоб ти приїхав — і причини
Нема тобі не завітати".
"Але ж там буде, безумовно,
Невігласів усяких повно..."
"Нікого, запевняю я!
Хто буде там? Своя сім'я!
Поїдьмо, друже мій коханий!
Ну що ж?" — "Я згоден". — "Це-то так!"
І склянку вихилив юнак
За Ольги личенько рум'яне,

І далі річ почав ізнов
Про неї: отака любов!

L

Думки його були веселі:
Два тижні — визначено строк,
І тайна шлюбної постелі,
І ніжних пестоців вінок
Поета ждали молодого.
Гімена прикrostі й тривоги,
Холодні позіхи нудні
Йому не снились і вві сні.
Ми, давні вороги Гімена,
У шлюбнім бачимо житті
Картини, втомні і пусті,
Роман в манері Лафонтена...26
Та Ленський, читачі мої,
Немов родився для сім'ї.

LI

Його кохали... Так він щиро
Принаймні думав завжди сам.
Блажен, хто в серці має віру,
Хто з неостудженим чуттям
Запав у раювання миле,
Як на ночівлі гість підпилий,
Або ж метелик той, скажім,
Що сів на квіті веснянім;
Але нещасний, хто вбачає
Холодним розумом усе,
Хто в серці сумніви несе,
Хто кожен рух перевіряє,
Чий досвід серце остудив
І забуття заборонив!

Глава п'ята

О, не знай страшних цих снів
Ти, моя Світлано!

Жуковський

I

Довгенько осінь гостювала,
І забарився перший сніг;
Його природа ждала, ждала,
А він лишень у січні ліг
Під третій день. Уставши зрана,
В вікно побачила Татяна
Недавно побілілий двір,
Дахи, куртини, косогір,
Химерні на шибках узорі,
У сріблі дерева? старі,
Сорок веселих на дворі
І м'яко вистелені гори
Зими покровом осяйним
Під небом ясно-голубим.

II

Зима!.. Радіючи, в ґринджоли
Конячку селянин запряг;
По первопуттю через поле
Вона чвалає, вчувши сніг;
Пухнаті краючі рівнини,
Кибитка відчайдушна лине:
Візник сидить на передку
В червонім пасі, в кожушку.
От хлопчик бігає дворовий:
Жучка в санчата посадив,
Себе в коня перетворив;
Сміються й плакати він готовий:
У пальцях зашпори давно,
А мати лає крізь вікно...

III

Та, може, всі такі дрібниці
Вам погляду не звеселять:
Даремна річ в природі ницій

Нам елегантного шукать.
Натхненням божеським зігрітий,
Поет найшовся знаменитий,
Що пишно і принадно зміг
Намалювати перший сніг²⁷.
Зчарує вас він, я пророчу,
В рядках малюючи дзвінких
Гуляння на санках легких;
Та я змагаться з ним не хочу,
Як і з тобою, друже мій,
Співець Фінляндки запальний!²⁸

IV

Татьяна (руську душу мавши,
Сама не знаючи чому)
Любила зиму руську завше,
Таку величну та німу,
В морозний день на сонці іній,
І на зорі змагання тіней
З рожевим полиском снігів,
І млу хрещенських вечорів.
По-старовинному любили
Цей вечір святкувати в них:
Служниці з закутків усіх
Гуртом панянкам ворожили
І провіщали з перших слів
Війну й військових женихів.

V

Татьяна вірила не жартом
Усім простолюду казкам,
І снам, і ворожійним картам,
І місяцеві, і зіркам.
Її тривожили ознаки;
Звичайне явище усяке
Вістило їй добро чи зло,
Передчуття її пекло.
Маніжний кіт було вмиває
Свій писок лапками,— вона

Напевно вже по тому зна,
Що їдуть гості. Випливає
Ліворуч місяць-молодик,-
Вона, легкий стримавши крик,

VI

Тремтить і з жаху полотніє.
А як падучої зорі
Стріла огниста залеліє
У небі темному вгорі,-
Тоді Татьяна поспішала,
Ще поки зірка та не впала,
Шепнуть бажання серця їй.
Коли, було, чернечий стрій
Вона побачить на дорозі
Чи заєць, бистрий та легкий,
Перебіжить дорогу їй,-
Недобрій вірячи загрозі,
Вона не знала вже й сама,
Чи є рятунок, чи нема.

VII

Що ж? Потаємний чар ловила
Вона і в страхах самих;
Так нас природа сотворила
У суперечностях своїх.
Святки! Пора, для серця мила!
Ворожить молодь легкокрила,
Якій нічого ще не жаль,
Перед якою ясна даль
У світ прослалася великий;
Старі при вході гробовім
Ворожать оком півсліпим,
Усе вже стративши навіки:
Надія бреше тим і тим
Дитячим лепетом своїм.

VIII

Татьяна стежить пильним зором
За воском жовтим у воді;
Він їй чудним своїм узором
Чуття бентежить молоді.
Із блюда повного з водою
Обручки тягнуть за чергою,
І вийнялась обручка їй
Під старовинний спів такий:
"Усяк там мужичок багатий,
Гребе лопатою срібло;
Кому співаєм, того зло
Минає!" — Та віщує втрати
Протяжний, жалісний цей спів;
Миліша киця серцю дів29.

IX

Морозна ніч, у небі ясно;
Тече величний хор світил
Так гармонійно, так прекрасно...
В широкий двір, повз частокіл
Татьяна в сукні лиш виходить,
На місяць дзеркало наводить;
Але з небесних височин
Одбився місяць лиш один.
О!.. Сніг тріщить!.. То перехожий;
Вона на пальчиках біжить,
І голосок її бринить,
На флейту милозвучну схожий:
Як ваше ймення?30 їй не в тон
Одповіда він: Агафон.

X

Щоб ворожити до світання,
Як няня радила зробить,
Стола на двох веліла Таня
У бані звечора накрить;
Та жах узяв нараз Татьяну.
І я — на згадку про Світлану —
Собі від ляку задрижав...

Та що нам до дівочих справ?
Вона тремтячою рукою
Зняла одержу і лягла;
Торкнувся Лель її чола;
А під подушкою м'якою
Дівоче дзеркало лежить.
Затихло все. Татьяна спить.

XI

І сниться дивний сон Татьяні.
Їй сниться, нібито вона
Іде по сніговій поляні;
Навколо ночі мла сумна;
В заметах сніжних перед нею
Водою сивою своєю
Реве, немов луна погроз,
Потік, що не скував мороз.
Татьяна бачить дві жердини:
Подоба згубного містка
Лежить над хвилями, хистка;
Край виру, що шумить і рине,
Спинилась дівчина, і страх,
І подив у її грудях.

XII

Як на негідану розлуку,
Гнівється Таня на потік;
Нікого, хто подав би руку,
Її легкий почувши крик;
Аж тут замет заворушився,
І хто ж з-під нього появився?
Ведмідь, кудлатий і тяжкий.
Татьяна: ах! — а він, страшний,
Реве — і лапу з пазура?ми
Простяг. За липу мимохить
Вона взялася, хоч тремтить,
І боязкими ступенями
Зійшла через місток на лід,
Біжить,— а він за нею вслід.

XIII

Татьяна кинулась тікати,
Легку прискорює бігу,
Та все біжить лакей кошлатий,
Провалюючись у снігу;
Він крекче в тупоті важкому;
Ліс перед ними; нерухомо
Похмурих сосон ряд стоїть...
Звисає низько з верховіть
Лапаний сніг; крізь віття голе
Осик, беріз та лип старих
Сіяє промінь зір нічних;
Шляху немає; гори й доли
Метелицею занесло,
Усе снігами повило.

XIV

Татьяна в ліс; ведмідь за нею,
Не відриваючи очей;
То сосна гілкою своєю
Її зачепить, то з ушей
Сережки вирве. Ніжка мила
В снігу хрусткому загубила
Маленький вогкий черевик;
Хустина впала в чагарник;
Вона її не сміє взяти,
Бо звір ступає їй услід;
Боронить їй дівочий стид
Край сукні навіть підійняти;
Біжить, налякана, німа,-
І сили бігти вже нема.

XV

Упала в сніг; ведмідь квапливо
Вхопив нещасну і поніс,
Нечулу, тиху, мовчазливу,
Через пустинний, дикий ліс,
Уздовж безлюдної дороги

Враз між дерев курінь убогий;
Його з усіх боків обліг,
Усе покрит глибокий сніг,
І світло б'є з вікна малого,
І в курені і крик, і шум.
Ведмідь промовив: "Тут мій кум:
Погрійся, відпочинь у нього!"
І в снін просто він іде
І на поріг її кладе.

XVI

Нараз отямилась Татяна:
Ведмідь подівсь не знати де;
Розмова за дверима п'яна,
Немов на поминках, іде;
Її цікавість огорнула,
У шпарку Таня зазирнула,
І що ж побачила?.. Кругом
Сидять потвори за столом:
З рогами там собача морда,
Голівка півняча мала,
Он суміш відьми та козла,
Он кістякова постать горда,
Он карлик, он дивує світ
На журавлиних лапках кіт.

XVII

Від дива й жаху серце мліє:
Он верхи рак на павуці,
Он череп на гусиній шиї
Стирчить в червонім ковпаці,
Вітряк навприсядки гасає,
Тріщить і крилами махає;
Сміх, гавкіт, крики, свист і стук,
І людська річ, і кінський грук!³¹
Та що подумала Татяна,
В юрбі побачивши чудній
Того, хто наймиліший їй,-
Героя нашого романа!

Онегін за столом сидить
І в двері крадькома зорить.

XVIII

Він знак подасть — і всі тупочуть;
Він п'є — всі п'ють і всі кричать;
Він засміється — всі регочуть;
Насупить брови — всі мовчать;
Він там хазяїн, річ видима:
І з пожвавленими очима
Татьяна, хоч іще тремтить,
Насміла двері прочинить...
Враз вітер поривом нежданим
Згасив тремтячий ряд огнів,
Жахаючи домовиків;
Онегін зором полум'яним
На них поглянув, далі встав
І до дверей попрямував.

XIX

І страшно стало; і квапливо
Метнулась Таня утікати:
Неси! Рветься нетерпливо
І з жаху хоче закричати,-
Дарма! Євгеній на порозі.
Перед потворами, в тривозі,
З'явилась діва; дикий сміх
Перекотився; очі всіх,
Копита, хоботи пістряві,
Всі роги та хвости чудні,
Всі ікла й пальці костяні,
Всі вуса й язики криваві —
До неї! Вся страшна сім'я
Кричить одно: моя! моя!

XX

— Моя! — сказав нараз Євгеній,
І все розвіялось як дим.

Сама у темряві студеній
Татьяна зосталася з ним.
Нема й сліда страшної зграї!
Онегін Таню пригортає³²,
До лави у кутку веде
І голову свою кладе
Їй на плече. Аж Ольга входить
І Ленський; огник враз майнув;
Онегін руку замахнув,
І дико він очима водить,
Грізні вигукує слова,-
Ні мертва Таня ні жива.

XXI

І раптом гнівною рукою
Ножа Онегін ухопив —
І Ленський пада; все імлою
Заслалось; жахно продзвенів
У пільмі крик... земля здригнулась...
І Таня злякана проснулась...
А ясне сонце вже зійшло
І крізь шибок замерзле скло
Промінням пурпуровим грає;
Немов Аврора, осяйна,
Легка, як ластівка дрібна,
В кімнату Ольга прибігає,
"Ну,— каже,— признавайсь мені,
Кого ти бачила вві сні?"

XXII

А та сестри й не помічає,
В постелі з книгою лежить,
Листки у ній перегортає
І, заклопотана, мовчить.
Хоч сторінки ті й не містили
Поетів чарівної сили,
Ні мудрих істин, ні картин,
Але й Вергілій, і Расін,
І Скотт, і Байрон, і Сенека,

І навіть Дамських Мод Журнал
Будив у серці менший пал:
То, друзі, був Мартин Задека33,
Глава халдейських мудреців,
Тлумач, одгадник людських спів.

XXIII

Сей мудрий твір, достойний шани,
Купець мандрований завіз
І для мрійливої Татъяни,
По торзі мало не до сліз,
Оддав за три ще й половину,
Докинувши стару Мальвіну
І, від щедротної руки,
Ладу базарного байки,
Граматику, дві Петріади
Та Мармонтеля третій том.
Задека порваний кругом,
Для Тані — джерело розради,
Всякчас він серце веселить
І нерозлучно з нею спить.

XXIV

Щоб зрозуміти сон таємний,
Татъяна книгу ту взяла
І зміст розгадувати темний
З тривожним серцем почала.
Вона порядком абетковим
Знаходить слово там за словом:
Бір, буря, вал, ведмідь, гора,
Місток, метелиця, мара
І далі. Та Мартин Задека
Сказав лиш дівчині сумній,
Що у житті судилась їй
Путь, невесела і далека.
По тому кілька днів вона
Була тривожна і сумна.

XXV

Та от багряною рукою³⁴
Світанок з ранішніх долин
Виводить з сонцем за собою
Веселе свято іменин.
Ще зранку Ларіни стрічали
Гостей-сусідів; під'їжджали
Вони в кибитках, у бричках,
В тяжких дормезах і в санях.
Весь дім у гаморі, в тривозі;
Десятки одягів і лиць,
Собачий гавкіт, писк дівиць,
Шум, гомін, натовп на порозі,
Уклони, поцілунки, сміх,
Крик годувальниць, плач малих.

XXVI

Пан Пустяков, масний та ситий,
З товстою жінкою приспів;
Гвоздін, хазяїн знаменитий,
Володар голих мужиків;
Скотиніни при діток зграї —
Найменше лиш два роки має,
Найстарший — в тридцять увійшов;
Франт повітовий Петушков;
Мій брат двоюрідний Буянов,
В пуху, в кашкеті з козирком³⁵
(Усім відомий він кругом),
І радник вислужений Флянов,
Шахрай, хабарник, лепетун,
Обжера, блазень і брехун.

XXVII

З сім'єю пана Харликова
З'явивсь в рудому парику
Мосє Тріке, що із Тамбова
Прибув у глушину сільську.
Француз правдивий, він зарані
Куплет приготував Тат'яні
На спів, що знали й ви самі:

Reveillez vous, belle endormie*,
В кінці старого альманаху
Містився давній цей куплет;
Тріке, догадливий поет,
Його на світ явив із праху,
І сміло — замість belle Nina**
Поставив belle Tatiana***.

* Прокинься зо сну, красуне (франц.).— Ред.

** Прекрасна Ніна (франц.).— Ред.

*** Прекрасна Татяна (франц.).— Ред.

XXVIII

Аж от, серед вітань веселих,
Панянок вистиглих кумир,
Утіха матінок дебелих,
Приїхав ротний командир.
Ввійшов... Ах, новина велика!
Приїде полкова музика!
Наказ полковника такий.
О, радість: буде бал гучний!
Дівчиська загодя стрибають³⁶;
Та мить обіду надійшла.
Простують пари до стола.
Панни з Татяною сідають;
Мужчини проти. Хрест кладуть
І круг стола, як рій, гудуть.

XXIX

Притихли голоси веселі,
Уста жують. З усіх боків
Бринять чарки, гримлять тарелі,
Лунає передзвін ножів.
Та незабаром гості знову
Здіймають запальну розмову.
Ніхто не слухає, кричать,
Сміються, сваряться, пищать.
Враз двері навстіж. Ленський входить,

І з ним Онегін. "Пізно як!" —
Кричить хазяйка. Чемно всяк
Гостям новим стільці відводить,
Велика метушня зайшла;
Двох друзів садять до стола.

XXX

Вони сидять навпроти Тані.
Бліда, як місяць-молодик,
І тріпотливіша від лані,
Вона, не зводячи повік,
Немов застигла: дише важко,
Горить огнем; їй душно, тяжко;
Вітань запізнених гостей
Вона не чує; із очей
Сльоза политися готова;
От-от зомліть вона могла,
Але до рук себе взяла
І, тихе прошептавши слово,
Мовчуща, при столі гучнім,
Лишилась в розпачі німім.

XXXI

Всіх явищ трагіко-нервічних,
Зомлінь дівочих та плачів,
Як ворогів своїх одвічних,
Євгеній здавна не любив.
Гостей веселих рій шумливий
Уже гнівив його, та діви
Тривога млосна і палка
Розлютувала дивака.
Ні, Ленському не подарує
Він цеї послуги повік!
Йому відплату він прирік
І загодя вже тріумфує.
Тим часом він гостей усіх
У мислях підійма на сміх.

XXXII

Звичайно, Танину тривогу
Він не один помітить міг,
Та всіх цікавив, слава богу,
В хвилину ту масний пиріг
(На горе, трохи солоний).
Та от після м'ясної страви
Перед солодким бланманже
Цимлянське подають уже;
За ним чарки тонкі, довгасті,
Як ніжна талія твоя,
Зізі, укоханко моя,
Кристал душі моєї, щастя,
Любові звабної фіал,
Що викликала п'яний шал!

XXXIII

Пляшки засмолені відкрито
З веселим ляскотом; вино
Шипить; поважно й гордовито,
Куплетом мучений давно,
Мосє Тріке встає; розмова
Нараз ущухла бенкетова.
Татьяна ніби нежива;
Француз, фальшуючи, співа
Куплет свій. Оплески і крики
Його вітають. Віддала
Уклін Татьяна, як могла;
Поет і скромний, і великий
За неї перший чарку п'є
І їй куплет передає.

XXXIV

Зайшли привіти, побажання;
Складає Таня дяку всім;
Євгеній мусив привітання
Сказати теж, але чудним
Жалем забилося серце в нього:
Побачивши її тривогу,
Він мовчки уклонився їй,-

Та дивно глянув із-під вій.
Хто зна — чи на сердечні болі
Він спочуття в ту хвилю мав,
Чи, може, лиш кокетував;
Хто знає, мимохіть чи з волі,
Та ніжність погляд той явив:
Він серце Тані оживив.

XXXV

Всі до вітальні йдуть шумливо,
Встають, стільцями грюкотять;
Так бджоли з улика на ниву
З гудінням радісним летять.
Задовольнившись обідом,
Сусід сопе перед сусідом;
Розмова дам — при коминку;
Панянки шепчуться в кутку;
Столи зелені вже розкрили:
Завзятих кличуть картярів
Бостон і ломбер стариків
І віст, що й досі серцю милий,-
Одноманітні з давнини
Нудьги жадібної сини.

XXXVI

Вже восьмий робер догравали
Герої віста, сім разів
Вони місця переміняли,-
І чай приносять. Я злюбив
Час визначать обідом, чаєм,
Вечерею. Години знаєм
Ми з певних на селі прикмет:
Тут шлунок — вірний наш брегет;
До речі, висловлю признання,
Що мову я свою веду
Так само часто про їду,
Напої, бе?нкети, гуляння,
Як сам божественний Омір*,
Він, тридцяти століть кумир!

* Омір — Гомер.— Ред.

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Круг столу гречно посідали
Панянки — мирно чаювать;
Аж несподівано із зали
Фагот із флейтою бринять.
Утішений музики громом,
Забувши чашку чаю з ромом,
Паріс тутешній, Петушков,
До Ольги прудко підійшов,
До Тані — Ленський, Харликову,
Панянку переспілих літ,
Бере тамбовський наш піїт,
Помчав Буянов Пустякову,
І в залу висипали всі,
І бал пишається в красі.

XL

Колись у цьому я романі
(Прошу початок пригадать)
Хотів на жвавий лад Альбані
Бал петербурзький описать;
Шкода! Удавшись в марнослів'я,
Про дамські ніжки лиш зумів я
Припом'янути в тих рядках.
По ваших люблених слідах,
О ніжки, годі вже блукати!
Пора, забувши юні дні,
Набратись розуму мені,
Діла і мову виправляти,
І в зошиті під знаком п'ять
Ліричні відбіги спинять.

XLI

Одноманітний і безумний,
Як вихор юних днів і мрій,

Кружляє вальса вихор шумний,
Мелькають пари по одній.
Провчити Ленського поклавши.
Онегін, усміх заховавши,
Іде до Ольги, стан обвив,
У бистрім танці закрутив
І на стілець її саджає,
Тихенько, ніби віч-на-віч,
Про те про се заводить річ,
І знов танець розпочинає.
Всі здивувались. Ленський сам
Не хоче вірити очам.

XLII

Мазурка розляглась. Бувало,
Як заgrimить мазурки звук,
У пишній залі все дрижало,
Ламав підлогу закаблук,
Тряслися, деренчали рами;
Тепер не те: і ми, і дами
Паркетом плинемо сковзьким;
Лишень у закутку глухим
Мазурка й досі зберігає
Ознаки давні: і стрибки,
І довгі вуса, й каблуки
Ті самі; тут їх не змінє
Химерна мода, наш тиран,
Біда сучасних росіян.

XLIII. XLIV

Буянов, братик мій завзятий,
Враз до Онегіна підвів
Татьяну й Ольгу — вибирати
Одну до танцю повелів.
Онегін Ольгу вибирає
Схилившись, ніжно промовляє
Якийсь банальний мадригал
І руку тисне. Юний пал
Дівочих гордощів розлився

Рум'янцем на її щоках.
Все бачив Ленський. У грудях
Огонь ревнивий розгорівся;
Проте, стримавши гнівний тон,
Він кличе Ольгу в котильйон.

XLV

Не може Ольга. Що? Не може?
Так, так, бо слово вже дала
Онєгину. О боже, боже!
Що чує він? Вона могла...
Іще дитя,— а вже зрадлива,
Уже кокетка пустотлива!
Уже навчилась хитрувать,
Уміє слово вже ламать!
Яка образа і покара!
Мов грім серед ясного дня! —
Він вибіг, скочив на коня
І мчиться. Пістолетів пара,
Дві кулі — рада лиш одна,
Щоб змити кривду цю до дна!

Глава шоста

La, sotto i giorni nubilosi e brevi,
Nasce una gente a cui l'morir non dole.
Petr.*

I

Онєгін, з Ольгою сидівши,
Відсутність друга постеріг;
Бажання помсти вдовольнивши,
Нудьгу прогнати він не міг.
За ним і Ольга позіхала,
Очима Ленського шукала,
І нескінченний котильйон
Її томив, як прикрий сон.
Нарешті кличуть до вечері.
Постелі стелять; для гостей

Широке місце від сіней
Аж до дівочої, по двері.
Онєгін тільки з-між усіх
Додому рушив на нічліг.

* Там, де дні хмарні й короткі, родиться плем'я,
якому вмирати не боляче. Петр[арка] (італ.).— Ред.

II

Все спить: у залі для гостини
Хропе дебелий Пустяков
Біля дебелої дружини.
Гвоздін, Буянов, Петушков
І Флянов, трохи занепалий,
В їдальні на стільцях лежали,
А на долівці, у кутку,-
Тріке в фуфайці й ковпаку.
Панянки в горницях Татъяни
Та Ольги сплять невинним сном.
Сама журливо під вікном,
Повита променем Діани,
Татъяна лиш не спить бліда,
На темне поле погляда.

III

Його негадана поява,
І ніжність погляду чудна,
І мова з Ольгою ласкава,-
Таке це дивне все! Вона
Його не може зрозуміти;
Та як у серці погасити
Пекучі ревності! Стиска
Їй серце, як страшна рука,
Печаль. Безодня роз'яріла
Немов під нею клекотить...
"Загину,— Таня шепотить,-
Від нього і загибель мила.
Навіщо марно нарікать?

Від нього щастя не чекать!"

IV

Вперед, вперед, моя істор'є!
Особа кличе нас нова.
В п'яти верстах од Красногор'я,
Де виріс Ленський, прожива
Та благоденствує й донині
По-філософському в пустині
Зарецький, за минулих днів
Отаман зграї картярів,
Гультай і зух, трибун трактирний.
Тепер — з початком сивини —
Сімейства батько без жони,
Надійний друг, поміщик мирний
І навіть чесний чоловік:
Так виправляється наш вік!

V

Облесний люд колись в околі
Його за смілість вихваляв:
На п'ять він сажнів із пістоля
У туза справді поціляв.
Та й те сказать, у справжнім бої,
Одваги повний огняної,
Він одзначився, серед дня
В багно звалившись з коня,
Мов хлюща п'яний, і дістався
В полон французам без тривоги
Новітній Регул, честі бог,
Він знов би у неволю дався,
Щоб кожен ранок, по зорі,
Хилити наборг у Вері³⁷.

VI

Умів він друзів веселити,
Дурного підіймать на сміх,
Розумного у дурні шити

Чи спотайна, чи при усіх,
Хоч деякі дотепні штуки
І не минались без науки,
І він, на радість ворогам,
Вклепатись часом міг і сам.
Він майстер був посперечатись,
І гостро, й тупо відказать,
І передбачливо мовчать,
І передбачливо змагатись,
Підбити друзів молодих
І на бар'єр поставить їх,

VII

Або до миру нахилити,
Щоб пообідати в гурті,
А потім наклеп розпустити,
Як то поводитьсь в житті.
*Sed alia tempora!** Буяння
(Як і солодкий сон кохання)
Минає по весні людській.
Як я сказав, Зарецький мій
Під тінь черемшин та акацій
Від бур сховався під кінець
І там, як істинний мудрець,
Капусту садить, мов Горацій,
Качок розводить та гусей
І учить азбуки дітей.

* Але часи інші! (лат.).— Ред.

VIII

Був не дурний він; мій Євгеній,
Не шанувавши серця в нім,
Любив думки його — не вчені,
Та глуздом натхнуті живим.
Він залюбки з ним зустрічався,
Отож ніяк не здивувався,
Коли об ранішній порі

Його побачив на дворі.
Той увійшов, почав розмову,
Почавши, скоро сам урвав
І, усміхаючись, подав
Йому записку юнакову.
Онегін, ставши при вікні,
Проглянув літери дрібні.

IX

То був приємний, благородний,
Короткий виклик, чи картель:
Поет, узявши тон холодний,
Ним кликав друга на дуель.
Онегін у недовгій мові
Того доручення послові
Сказав, що завжди радий він.
Оддавши ввічливий уклін,
Зарецький вийшов із покою;
Багато дома мавши справ,
Він бути довше не бажав.
А що Євгеній? Самотою
Себе він гостро засудив,
Що нерозважно так чинив.

X

І справді: зміркувавши строго,
Він визнав у думках своїх,
Що досить наробив лихого:
По-перше, підійняв на сміх,
Досаді давши понад міру,
Любов несміливу і щиру;
По-друге: хай собі юнак
Шаліє; це ж природно так
У раннім віці. Занехав
Євгеній дружбу, що велить
Себе в цій справі проявить
Не м'ячиком дурних звичаїв,
Не самолюбним хлопчаком,
А мужем з честю та умом.

XI

Він мав би злагоду явити,
А не їжачитись, як звір.
Повинен був він пом'якшити
Юнацьке серце. "Та про мир
Тепер шкода вже і гадати...
До того ж,— мислить він,— завзятий
Устряв до цього дуеліст,
На брехні й наклепи артист.
Звичайно, я б зневажить радий
Всі вигадки лепетуна,-
Та людський сміх, юрба дурна..."
І от уже вам суд громади!³⁸
Пружина честі, наш кумир!
От владар світу з давніх пір!

XII

Тяжкого нетерпіння повний,
Поет на відповідь чекав,-
І от сусід багатомовний
Її з поважністю подав.
Тож любо ревності шаленій!
Боявся Ленський, щоб Євгеній
На жарт усього не звернув
І хитрощами не минув
Його погрозного пістоля.
Тепер умовлено, щоб їм
Зустрітись при млині старім,
Де навзаєм судила доля,
Як тільки-но займеться світ,
Ціляти в скроню чи в живіт.

XIII

Кокетку кленучи душею,
Кипучий Ленський намір мав
Не зустрічатись більше з нею;
То він на сонце поглядав,
То на годинник свій дивився —

І у сусідок опинився.
Таївши задуми свої,
Хотів збентежить він її,
Та де там! Оленька зустріла
Його на отчім рундуці
З веселим сміхом на лиці,
Немов надія легкокрила,
Рум'яна, жвава, чарівна,
Як і раніш, була вона.

XIV

"Чому втекли ви так зарання?" —
Від неї перший запит був.
І всі недавні почування
Бідаха, змішаний, забув.
Що діять ревнощам жорстоким
Перед таким невинним оком,
Перед дитячим цим чолом,
Перед душі її теплом!..
І Ленський, чарами повитий,
Її кохання бачить знов,
І гнів у нього перейшов,
І він ладен її простити,
Тремтить і не знаходить слів,
Він знов щасливий, знов ожив...

XV. XVI. XVII

І знову хмурий, посмутнілий
Від дум, що мучать і гнітять,
Не має Володимир сили
Вчорашнє Ользі нагадать;
Він мислить: "Буду їй спаситель;
Не стерплю я, щоб спокуситель
Огнем зітхання і похвал
Збудив у ній гріховний пал;
Щоб ніжну лілії стеблину
Гробак отруйний підточив,
Щоб доранковий квіт одцвів,
Розцвівшися наполовину".

Це значило, читачу мій:
Піду я з другом на двобій.

XVIII

Коли б то знав він, що за рана
Татьяну мучила й пекла!
Коли б то відала Татьяна,
Коли б дізнатися могла,
Що за холодний склеп могили
Змагаться з Ленським вийде милий;
Ах, може б, ще її любов
Їх дружбу воскресила знов!
Але чуття її палкого
Іще ніхто не відгадав.
Онегін, знаючи, мовчав;
Вона таїла муку строго;
Одна б лиш няня знать могла,
Та недогадлива була.

XIX

То говіркий, то сумовитий,
Весь вечір Ленський примхував;
Та звісно — муз натхненні діти
Усі такі: то він сідав,
Нахмурившись, за клавікорди
І брав на них самі акорди,
То, в Ользі утопивши зір,
Шептав: "Щасливий я, повір!"
Та їхати пора. Стискалось
У нього серце, як вона
Із ним прощалась, чарівна;
Воно неначе розривалось.
Вона в обличчя зазира:
"Що з вами?" — "Так!" — І геть з двора.

XX

Удома він свої пістолі
Оглянув, потім їх відклав

І, щоб утишить серця болі,
З полиці Шіллера узяв;
Та мисль одна його тривожить,
Чуття примовкнути не можуть,
І Ольги образ молодий
Стоїть в очах, немов живий.
Тож книгу Ленський закриває,
Бере перо; його рядки,
Бредні любовної зразки,
Дзвенять і ллються. Їх читає
Поет в ліричному огні,
Як Дельвіг п'яний в час гульні.

XXI

Ті вірші й досі уціліли,
На спогад перейшли мені:
"Куди, куди ви відлетіли,
Весни моєї красні дні?
Що день новий мені готує?
За ним даремно зір слідкує,
В глибокій тьмі таїться він.
Байдуже: є закон один.
Впаду я, вражений стрілою,
Чи мимо пролетить вона,
Все благо: діяння і сна
Свій час надходить за чергою;
Благословен і день ясний,
Благословен і час нічний!

XXII

"Заграє промінь зоряниці,
І день яскравий заблищить,
А я — в таємну тінь гробниці
Зійду, як доля повелить,
І пам'ять юного поета
Поглине тиховода Лета,
Забуде світ мене; а ти
Чи прийдеш, діво краси,
Слізьми скропити вінця урни

І думать: він мене любив,
Мені єдиній присвятив
Сумного дня світання бурне!
О друже мій, о раю мій,
Прийди, прийди, навік я твій!.."

XXIII

Так в'яло й темно він, читачу,
Писав (це романтизмом звать,
Хоч романтизму тут не бачу
Нітрохи я; та далі в путь!)
Аж перед ранньою порою,
Схилившись тихо головою,
На моднім слові ідеал
Заснув він, вичерпавши пал;
Та тільки сонна одволога
Йому торкнулася чола,
Сусіда постать увійшла
І каже Ленському з порога:
"Вже сьома: уставати час.
Онегін, певно, жде на вас".

XXIV

Та помилявся він. Євгеній
В той час немов убитий спав;
Уже в напівімлі студеній
Аврору півень привітав,-
Онегін спить собі глибоко.
Вже сонце котиться високо,
І сніг летючий мерехтить
І в'ється,— він іще лежить.
М'якою ковдрою покрившись,
Іще над ним літає сон.
Нарешті шовк легких запон
Він одкриває, пробудившись,
І бачить, що давно пора
Йому рушати із двора.

XXV

Він швидко дзвонить. Прибігає
Француз Гільйо, його слуга,
Халат на пана накидає,
Надіть пантофлі помага.
Спішить Онегін одягатись,
Слузі наказує зібратись
Із ним в дорогу снігову,
Шкатулу взявши бойову.
Готові коні нетерпливі.
Він сів і до млина летить.
Примчались. Він слузі велить
Лепаж³⁹ вироби жахливі
Нести за ним,— а коням статъ,
Де в полі два дубки стоять.

XXVI

Тим часом, як у неспокої
Фатальних Ленський ждав хвилин, —
Знавець механіки сільської,
Зарецький правив щось про млин.
Аж от Онегін. Він пробачить
Їх просить. "Але що ж це значить,
Мій пане? Де ваш секундент?" —
В дуелях класик і педант,
Методі вірний був Зарецький
І дозволяв людину в рай
Послатъ не на галай-балай,
А як велить закон мистецький,
Як наші предки завели
(За це він вартий похвали).

XXVII

"Мій секундент? Прошу, панове:
Ось він, monsieur Guillot, мій друг.
Я певен: згодитесь його ви
Прийняти в наш високий круг;
Хоч невідома він людина,
Та чесний, далебі, хлопчина".
Зарецький губу прикусив,

Онегін Ленському повів:
"Що ж, почнемо?" — "Я рад почати".
Пішли за млин. Зарецький взяв
Хлопчину чесного, почав
З ним договора укладати.
Тим часом вороги самі
Стояли, хмурі та німі.

XXVIII

Так... вороги! Чи то ж давно їм
Серця ненависть повила?
Чи то ж давно із супокоем
Трапезу, мислі і діла
Ділили друзі? Нині крові,
Неначе вороги спадкові,
Жадають, як в страшному сні,
Один одному в тишині
Вони готують кулю згубну...
А що, як сміхом це кінчить,
Як рук своїх не багрянить,
Як розійтися миролюбно?..
Та серце слухати своє
Фальшивий сором не дає.

XXIX

От пістолети заблищали,
Гримить об шомпол молоток.
Дві кулі у стволи загнали,
І цокнув зведений курок.
От на полицю сіруватий
Посипавсь порох — і зубчатий,
Надійний кремінь звівся знов.
За пень високий одійшов
Monsieur Guillot зніяковілий.
Останні сказано слова.
Ретельно кроків тридцять два
Зарецький виміряв умілий;
Плащі двобійники зняли
І пістолети узяли.

XXX

"Зіходьтесь!"

І вони поволі
Пройшли, спокійні, мовчазні,
Ще не підводячи пістоля,
Чотири кроки ті страшні,
Чотири сходини смертельні.
Як приписи велять дуельні.
Євгеній зброю підійняв
І націлятися почав.
Ще кроків п'ять — одна хвилина —
І Ленський теж підводить бронь, —
Та раптом вибухнув огонь —
Онегін вистрілив... Година
Прийшла рокована: поет
Безмовно ронить пістолет,

XXXI

Кладе собі на груди руку
І падає. Туманний зір
Відображає смерть, не муку.
Так іноді по схилу гір,
У сьайві раннього світила,
Поволі падає сніжна брила.
Облитий холодом страшним,
Онегін нахилився над ним,
Говорить, кличе... та намарне:
Його немає вже. Співець
Найшов дочасний свій кінець!
Дихнула буря, квіт прегарний
Зів'яв на ранішній зорі,
Погас огонь на вівтарі!..

XXXII

Недвижно він лежав. Таємна
Була печать його чола.
В грудях димилась рана темна,
І струмнем відти кров текла.

Ще тільки-но хвилину тому
В натхненні жив він молодому,
Ненависть відав і любов,
Цвіло життя, кипіла кров;
Тепер, як в домі спорожнілім,
Запала вічна тишина;
Сім'я роз'їхалась гучна,
Забито двері, вікна білим
Замазано. Усюди тьма.
Хазяйки і сліда нема.

XXXIII

Приємно лезом епіграми
Невдаху-ворога дражнить,
Коли, сердитіш до нестями,
Схиливши роги, він стоїть
І в дзеркалі свого виду
Пізнати не хоче, повен стиду,
Чи простодушно визнає:
Обличчя, друзі, це моє!
Ще приємніше сталь холодну
На нього тихо підіймать
І в білий лоб йому цілять,
Узявши відстань благородну;
Та розлучить його з життям,-
Навряд чи це приємно вам.

XXXIV

Коли ж од вашого пістоля
Ваш юний приятель поліг,
Що слова, може, мимоволі,
Стримати на устах не міг
І вас образив при чарчині,
Чи й сам, піддавшись хвилині,
Вас гордо викликав на бій,-
Скажіть: які в душі своїй
Ви затаїли б почування,
Його уздрівши на землі
З печаттю смерті на чолі,

Як непорушний, без дихання,
Поволі він закостенів
І вже не чує марних слів?

XXXV

Страждання сповнений тяжкого,
Євгеній схилений поблід,
На друга дивлячись німого.
"Ну що ж? Умер",— сказав сусід.
Умер!.. Страшне почувши слово,
Здригнувсь Онегін і раптово
Покликав слуг своїх і йде.
Зарецький бережно кладе
На сани труп похолоділий,
Додому скарб везе страшний.
Почувши мертвого, як стій
Од жаху коні захропіли,
Удила пінять і гризуть
І, як стріла, помчали в путь.

XXXVI

Вам жаль поета, друзі милі,
Що в самім розквіті надій,
У свіжій молодості й силі,
Дитя в дорозі життєвій,
Зав'яв! Де молоде буяння,
Де благородне поривання
Чуттів і мислей молодих,
Високих, ніжних, огняних?
Де хвилі буйної любові,
Жадоба чесного труда
І страх пороку і стида,
І ви, примари юнакові,
Ви, мрії першої весни,
Поезії святої сни!

XXXVII

Можливо, для добра людського

Чи хоч для слави він родивсь,
І оддзвін співу голосного
Не умовкаючи б котивсь
У даль віків. По сходах світу
Він на вершину гордовиту
Ступив би, гордість поколінь.
Його многотрадальна тінь
Забрала, може, із собою
Святу, велику таїну,
Животворящу і ясну,
І за могильною стіною
Не долетить прославний дзвін,
Благословення всіх племін.

XXXVIII. XXXIX

А може, й так: поета ждало
Звичайне на землі життя.
Натхнення б юне відбувало,
Огонь би згас без вороття.
Багато в чім би він змінився,
Розстався б з музами, женився,
Ріжки на лоб собі придбав,
В халаті б жив та поживав,
Спізнав би світ цей без омани,
Пив, їв, товстішав, спав, потів,
В подагрі ногу волочив
І врешті, як отець коханий,
На ліжку б вік свій закінчив
Між баб, дітей та лікарів.

XL

Та хай у далечі темніла
Чи інша доля, чи така,-
Поета мрійного убила,
Читачу, другова рука!
Є місце: в тиші староденній,
Де жив улюбленець натхнення,
Корінням дві сосни зійшлись;
Струмки під ними розлились

І в луг розбіглись недалекий.
Там ратай любить спочивать
І жниці воду набирать
Опівдні у дзвонисті глеки;
Там під покровом верховіть
Немудрий пам'ятник стоїть.

ХЛІ

Під ним (як дощик починає
Весняний прибивати пил)
Про Волгу-матінку співає
Пастух, ладнаючи постіл,
І городянка чепуриста,
Прибувши спочивати з міста,
Як верхи проїздить вона,
Між нивами сама одна,
Коня свого там зупиняє,
І, від лиця одвівши флер,
Наймення того, хто помер,
Очима бистрими читає,-
І сльози, блиснувши з-під вій,
Туманять ясні очі їй.

ХЛІІ

І тихо їде в чистім полі,
Пойнята мріями, вона;
Тоді про Ленського, про долю
Думки снувати почина,
Гадає: "Як-то Ольга нині?
Тужила довго в самотині,
Чи скоро сліз пройшла пора?
І де тепер її сестра?
Де той відлюдник і злостивець,
Той ворог модний модних дам,
Дивак, розсварений з життям,
Поета юного убивець?"
Колись, за кілька, може, літ,
Складу про все докладний звіт,

XLIII

Та не тепер. Хоч я, читачу,
Мого героя і люблю,
Та інший час йому призначу,
А зараз кину без жалю.
Літа до прози нахиляють,
Грайливу риму проганяють,
І я за нею — жаль сказати —
Став лінивіше упадати.
Нема колишньої охоти
На давній віршувати лад;
Нових думок суворий ряд,
Нові, не знані ще турботи
В житейським шумі, в тишині
Тривожать мирний сон мені.

XLIV

Спізнав я інші поривання,
Спізнав невідану печаль;
Нема для перших уповання,
А давньої печалі жаль.
О де ви, де, солодкі мрії?
Де ваша рима — молодії?
Невже і справді під кінець
Зав'яв юнацький мій вінець?
Невже признати довелося
Без мудрих елегійних слів,
Що не вернуть весняних днів
(Як жартома казав я досі)?
Невже зав'яв мій юний цвіт?
Невже надходить тридцять літ?

XLV

Так, південь мій настав, панове.
Це мушу вам сказати я.
Що ж, попрощатись я готовий,
О люба молодість моя!
Спасибі за хвилини щасні,

За сум, за пориви прекрасні,
За бурі, за бенкетний грім,
За все, за все в житті моїм
Спасибі щире. В самотині
У шумі людським я прожив
З тобою досить милих днів.
Доволі! З чистим серцем нині
Я рад на шлях новий ступить,
Пора настала відпочить.

XLVI

Дай оглянусь. Прощайте, ниви,
Де в тиші пропливали дні,
Де знав я пристрасті, щасливий,
Чи марив у лінивім сні.
А ти, натхнення, ти, крилате,
Тебе прошу я прилітати!
Дрімоту серця оживляй,
У закуток мій прилітай,
Не дай заснуть душі співцевій,
Похолодіти й зачерствіть,
А далі й зовсім скам'яніть
У людській метушні дешевій,
У цім багнищі, де загруз
Між друзів і служитель муз!⁴⁰

Глава сьома

Москва, Росії дочко люба.
Де рівну ми тобі найдем?
Дмитрієв

Як рідну не любить Москву?
Баратинський

Зневага до Москви!
З мандрівки не дарма!
Де ж ліпш?
— Де нас нема.
Грибоедов

I

Весняним гонені промінням,
Із гір потоками сніги
Вже позбігали з буркотінням
На позаливані луги.
Крізь ясний сон природа мила
Свій ранок усміхом зустріла;
Палають сині небеса;
Лісів прозора ще краса
Немовби пухом зеленіє.
На поле бджілка золота
Збирати подать виліта,
Долина сохне і рябіє,
Стада шумлять, і соловей
Співає в німоті ночей.

II

О весно, весно! Час любові!
Який несеш мені ти сум,
І млосьне хвилювання крові,
І хвилювання млосьних дум!
З яким тяжким замилюванням
Я упиваюся диханням
Солодковійної весни
Серед сільської тишини!
Чи не для мене раювання,-
І все, що серце веселить,
Все, що сіяє, що блищить,
Утому лиш і нудьгування
Вливає в душу що німу,
Що всюди бачить тільки тьму?

III

Чи ми не раді повороту
Листків, опалих восени,
Гірку лиш чуємо скорботу
В новому шелесті весни?
Чи наше око, що вбачає,

Як цвіт природи воскресає,
Пригадує зів'ялий цвіт
Навіки вмерлих наших літ?
І, може, серце наше знову
У поетичнім бачить сні
Своєї молодості дні,
І далеч мрії загадкову,
І образ милої живий,
І ніч, і місяць чарівний...

IV

Не гайтесь, лінюхи дрімливі,
Епікурейці-мудреці,
Ви, учні Левшина⁴¹ щасливі,
Ви, тиші красної співці,
Ви, сіл околишніх Пріами,
І ви, чутливо-ніжні дами,
Весна до себе кличе вас,
Тепла, квіток, роботи час,
Пора проходок в чистім лузі,
Пора спокусливих ночей!
В поля, утіху для очей,
Спішіть, спішіть, кохані друзі,
В бричках, каретах, на візках,
Міський отрушуючи прах!

V

І ви, читачу мій ласкавий,
В своїй колясці виписній
Покиньте місто і забави,
Порі пристойні зимовій;
З моєю музою легкою
Над безіменною рікою
Послухаємо шум гаїв
Там, де недавно, взимку, жив
Євгеній мій на самотині,
В неробстві тихім і гіркім,
Де Таня стрілася із ним
І де його немає нині...

Нема! Печальний тільки слід
Лишив він для майбутніх літ.

VI

Між гір, що піднесли півколом,
Туди ходімо, де струмок,
В'ючись, біжить зеленим полем
Крізь юний липовий гайок.
Там ніжна пісня солов'їна
Дзвенить всю ніч; цвіте шипшина
І чути плескіт джерела,-
Плита могильна там лягла
В тіні двох сосен пристарілих,
І напис так нам промовля:
"Взяла тут Ленського земля,
Що згинув рано смертю смілих,
Тоді-то, у таких літах.
Хай мирно спить поетів прах!"

VII

Там віти со?сна нахиляє,
І ранній порив вітерця,
Бувало, там вінок гойдає
Над гробом бідного співця.
Бувало, пізньою порою
Сестра приходить із сестрою,
І плачуть в сяєві нічнім
Удвох над каменем тяжким.
Та нині... пам'ятник журливий
Забуто. Весь він в бур'яні.
Вінка нема вже на сосні.
Пастух лиш немоцний і сивий
Сидить там, лико плетучи
Та пісню довгу ведучи.

VIII. IX. X

Мій бідний Ленський! Сумування
Було не довге по тобі.

Не молодій, квітучій панні
Без краю плакати в журбі.
Шкода! Найшовся скоро другий,
Що юне серце, повне туги,
Любовним шепотом приспав,
Улан її зачарував,
Улан скорив її красою...
І наша Оля під вінцем
З ним поруч перед вівтарем,
З похиленою головою,
З огнем в опущених очах,
Таїть усмішку на устах.

XI

Мій бідний Ленський! За межею,
Де вічність криє таїну,
Чи засмутився ти душею,
Фатальну вчувши новину,
Чи, може, тихі води Лети
Приспали муки всі, поете,
І в сні блаженному твоїм
Здається світ увесь німим?..
Так! Забуття чекає в гробі
Усіх нас. Мовкне відгук слів
Коханок, друзів, ворогів,-
І тільки в непристойній злобі
Хор спадкоємців не вгава,
Свої доводячи права.

XII

Тож скоро любий голос Олі
В родині Ларіних змовка.
Улан, своїй покірний долі,
Із нею їде до полка.
Слізьми гіркими умивавшись,
Старенька, з донею прощавшись,
Здавалось, ледь жива була,-
А Таня плакати не могла;
Лише смертельно поблідніло

Її лице з таємних мук,
Коли всі вийшли на рундук
І все, прощаючись, шуміло
Округ карети молодих,
Проводячи в дорогу їх.

XIII

І оком, сповненим туману,
Вона дивилась їм услід.
Шкода! Покинула Тат'яну
Подружка найлюбіших літ,
Її голубка яснокрила,
Її сестра, порада мила,
У даль полинула навік,
Як присуд долі їй прирік.
Мов тінь, без цілі Таня бродить,
Зорить на опустілий сад...
Ніде, ні в чім нема відрод,
І думам пільги не знаходить
Вона в приглушених сльозах,
І рветься серце у грудях.

XIV

І в цій жорстокій самотині
Сильніш любов її горить,
І про Онегіна віднині
Говорить серце їй щомить.
Уже його їй не стрічати,
Вона повинна проклинати
Того, хто Ленського убив;
Та вмер поет... туман покрив
Про нього спомин. Наречена
Уже за іншого пішла.
Поета пам'ять проплила,
Як диму смужка золочена,
Два серця тільки ще за ним
Сумують, може... Що ж по тім?

XV

Був вечір. Небо меркло. Води
Струмились тихо. Хрущ гудів.
Уже замовкли хороводи;
Уже за річкою горів
Огонь рибальський. В полі чистім,
У сяйві місяця срібlistім,
Повита мріями, смутна
Татьяна довго йшла одна.
Ішла, ішла. Перед собою
Вона зненацька бачить дім,
Село й діброву попід ним
І сад над світлою рікою.
Побачила — і серце в ній
Тривозі віддалось чудній.

XVI

Вагання душу їй сповняють.
"Піти вперед, піти назад?
Його нема. Мене не знають...
Поглянути на дім, на сад..."
І з пагорба Татьяна сходить,
Дух затаївши; далі зводить
Зачудування повний зір...
І входить на безлюдний двір,
Собаки кинулись до неї;
Двірських десятків хлопчаків
Приборкав розлютілих псів
І, гордий з послуги своєї,
Побившись за поділ прав,
Панянку під опіку взяв.

XVII

"Кімнати бачить я б хотіла..."
І до Анісї дітвора
Ключі просити полетіла;
Сама їх винесла стара,
І перед Танею блідою
Відкрила двері від покою,
І Таня входить в дім пустий,

Де жив герой наш молодий.
Спинилася: забутий в залі,
Кий на більярді спочивав,
На зм'ятім канапе лежав
Манежний прутик. Таня далі;
Старенька їй: "А ось камін;
Тут пан сидів, було, один.

XVIII

Із ним обідав тут зимою
Небіжчик Ленський, наш сусід.
Сюди, паняночко, за мною.
Ось кабінет: після обід
Він тут, бувало, спочиває,
Свого прикажчика приймає;
Тут кофій пив він і читав...
Тут і покійний проживав
Наш пан. Бувало, споминаю,
Він, щоб годину змарнувать,
Зо мною в дурня зволив грать.
Хай прийме бог його до раю,
І кісточкам в землі сирій
Хай дасть він мир і супокій!"

XIX

Татьяна в захваті невиннім
Навколо погляд водить свій,
Здається все їй неоцінним,
Усе томливу душу їй
Тяжкої сповнює відради:
І стіл, і мирний блиск лампади.
І книги в неладі кругом,
І ліжко, вкрите килимком,
І в шибі хмарка срібнорунна,
Що заглядає в кабінет,
І лорда Байрона портрет,
І лялька на стовпці чавунна
В трикутці, з грозовим чолом,
З руками, що лежать хрестом.

XX

Татьяна в келії тій модній
Як зачарована стоїть.
Та пізно. Віє в темі холодній
Нічний вітрець. Діброва спить
Над стуманілою рікою;
Сховався місяць за горою,
І пілігримці молодій
Пора вертатися мерщій.
І, потаївши хвилювання,
Не втримавшись, щоб не зітхнуть,
Татьяна вирушає в путь,
Зложивши ключниці прохання,
Щоб їй у замку цім бувають
І книги тут самій читать.

XXI

Анісья провела Татьяну
Аж за ворота. День пройшов,
І героїня наша рано
З'явилась у садибі знов;
І в кабінеті мовчазному,
Віддавшись захвату чудному,
Нарешті зосталась одна,
І довго плакала вона.
До книг по тому узялася.
Було їй спершу не до них,
Та трохи дивним вибір їх
Їй здався. Ревно віддалася
Вона друкованим рядкам;
Їй світ новий одкрився там.

XXII

Хоч нам відомо, що читання
Давно Євгеній розлюбив,
Однаке деякі писання
Із-під неласки він одвів:
Співець Гяура та Жуана,

Та зо два, зо три ще романи,
Де віддзеркалився наш час
І де змальовано для нас
Його героїв досить вірно,
Без віри й честі у ділах,
З холодним серцем у грудях,
Химерам відданих безмірно,
Чия озліла голова
На марні дії порива.

XXIII

Відзначок нігтем там чимало
Було на книжних берегах,-
І око пильне оживало
Ще більше на таких рядках.
Татьяна з трепетом зважає,
Що мій Онегін відзначає,
На чім увагу він спинив
І з чим погодився без слів.
То там, то там на білім полі
Лишились олівця сліди,-
Душа Онегіна завжди
В них одбивалась мимоволі —
В короткім слові чи в гачку,
Чи в запитальному значку.

XXIV

Належну знайдено дорогу;
Дається Тані зрозуміть
Усе ясніше — слава богу,-
Кого судилось полюбить,
Кому віддати пал сердечний:
Дивак сумний і небезпечний,
Що в небі чи в безодні зріс,
Цей ангел чи гордливий біс,-
Що ж він? Наслідування вдале,
Нікчемна тінь? Невже-бо він
В плащі Гарольдовім москвин,
Химер чужих тлумачник дбалий,

Слів модних збиранка нова?
Чи не пародія, бува?

XXV

Невже-бо загадку збагнула?
Невже те слово — ось воно?
Час лине; дівчина забула,
Що дома ждуть її давно,
Де із сусідами розмова
Іде статечна вечорова.
"Що діять? Таня не мала,-
Стара з кректінням почала,-
Молодша Оленька за неї.
Віддати заміж, далєбі,
Пора,— але куди тобі!
Усім співає однієї:
Не вийду! І, завжди сумна,
Все бродить по лісах вона".

XXVI

"Чи не закохана?" — "В кому-бо?
Буянов — одкоша дістав.
За Петушкова — теж нелюбо.
Гусар Пихтін тут гостював;
То ж як до неї він лицявся,
Як, наче бісик, увивався!
Я думала собі: ось-ось;
Куди там! Знову розійшлося!"
"Що ж, матінко, за чим же стало?
В Москву, на ринок відданок!
Там що ступи, то й женишок".
"Ох, батечку! Прибутків мало".
"На зиму вистачить, а там
І я позичу радо вам".

XXVII

Старенькій Лариній припала
Розумна рада до смаку,

І до Москви вона поклала
На зиму повезти дочку.
І Таня мліє від турботи.
На осуд світської пишноти
Провінціальний лад і стрій
Явити дівчині сільській,
І запізнілі вже убори,
І запізнілий склад речей;
Московських франтів і цірцей
Зустріть насмішкуваті зори!..
О страх! Ні, краще в глушині,
В лісах промарнувати дні.

XXVIII

Тепер, прокинувшись зарання,
Біжить сама-вона в поля,
І не таїть замилювання,
І потихеньку промовля:
"Прощайте, тіняві долини,
І ви, знайомі верховини,
І ви, знайомі дерева!
Прощай, красо небес жива,
Прощай, жива моя природо!
Міняю тишу милих дум
На блискотливий, марний шум!
Прощай і ти, моя свободо!
Куди, до чого лину я?
Що доля вирекла моя?"

XXIX

Проходки довшають дедалі.
Тепер то пагорб, то струмок,
Раніш без погляду zostали,
В ній будять тихий рій думок.
Вона, як з друзями, з братами,
З гаями рідними, з лугами
Приходить ніжно розмовлять.
Та літа красні дні летять,
І осінь злото розсипає.

Природа трепетна, сумна,
Неначе жертва осяйна...
Аж північ хмари наганяє,
Завила враз, — і от сама
Йде чародійниця-зима.

XXX

Прийшла, розсипалась; жмутками
Повисла на гіллі дубів,
Лягла хвилястими ковдрами
У полі, навкруги горбів;
Зрівняла береги з рікою
Розпушеною пеленою;
Блищить мороз. І раді ми
З цих жартів матінки зими.
Не раде їй лиш серце Тані.
Вона не йде її стрічать,
Морозну куряву вдихать
І першим снігом на світанні
Обличчя, груди, плечі вмить;
Зимова путь її страшить.

XXXI

Давно пора вже від'їздити,
Минувся і останній строк;
Вже верх новий давно прибитий
До рідко вживаних санок.
Обоз домашній, три кибитки,
Везуть домашні всі пожитки,
Каструлі, дзиглики, скриньки,
Гриби, варення, сінники,
Перини та клітки з півнями,
Горшки, миски et cetera,
Ну, безліч різного добра.
Зібралась челядь і сльозами
Майбутню окропляє путь;
От вісімнадцять шкап ведуть,

XXXII

В боярські сани запрягають,
Сніданок варять кухарі,
З верхом кибитки накладають;
Сварки і гомін на дворі.
На шкапі, миршавій, кудлатій,
Сидить фореитор бородатий.
Всі слуги збіглись до воріт
Панів проводити у світ.
От сіли, і під крик стокротний
Дідівські поповзли санки.
"Прощайте, затишні кутки!
Прощай, притулку мій самотній!
Чи ще побачимось колись?" —
І сльози в Тані полились.

XXXIII

Коли освіті добродійній
Ми більше відведем границь,
То з часом (висновки надійні
Із мудро складених таблиць —
Літ за п'ятсот) дороги, певно,
Налагодить Росія ревно:
Шосейний переріже шлях
Її в найдальших напрямках,
Мости чавунною дугою
Окриють вод блакитний шир,
Розриємо підніжжя гір;
Пройдем зухвало під водою,
І заведе хрещений мир
На кожній станції трактир.

XXXIV

Тепер нема цього нітрохи⁴²,
Мости занедбані гниють,
Блощиці в станціях та блохи
Заснути людям не дають;
У хаті, завсігди холодній,
Високомовний, та голодний
На показ преїскурант висить,

Щоб апетит лише дражнить,
І повагом сільські циклопи
З напівзотлілим фартухом
Лікують руським молотком
Легенькі вироби Європи
І славлять бога, що завів
Дороги з безліччю ровів.

XXXV

Зате в зимові дні холодні
Їзда нам серце веселить;
Як вірш без думки в пісні модній,
Гладкий усюди шлях лежить.
Моторні в нас автомедони,
Стомити важко наших коней,
І верстви через гори й діл
Мелькають, ніби частокіл⁴³.
Та Ларіна, щоб не платити
Прогонів, надто дорогих,
На шкапах їхала своїх,
І дівчина могла зажити
Нудьги дорожньої до дна:
Сім день промучилась вона.

XXXVI

Та вже близенько. Перед ними
Білокамінної Москви,
Як жар, хрестами золотими
Старі поблискують церкви.
Ах, друзі! З радістю якою
Побачив я перед собою
Півколо кам'яних домів,
Церков, чертогів і садів!
Як часто у гіркій розлуці,
Печаль стрічаючи нову,
Я думав потай про Москву!..
Москва... О, скільки в цьому звуці
Для серця руського злилось!
О, скільки спогадів зійшлось!

XXXVII

Ось гай розрісся кучерявий,
Петровський замок свій фронтон
Над ним підносить, гідний слави.
Даремно ждав Наполеон,
Сп'янілий від бряжчання криці,
Коліноклонної столиці
З ключами древнього Кремля;
Ні, не пішла Москва моя
З похиленою головою.
Не свято, не гостинний дар —
Вона готовила пожар
Нетерпеливому герою.
Відсіль, забувши лік годин,
Дивився на пожежу він.

XXXVIII

Прощай, старої свідку слави,
Петровський замку. Ну! Не стій.
Вперед! Уже стовпи застави
Біліють; от і по Тверській
Провінціальний повіз мчиться.
Мелькають скрізь баби, крамниці,
Будки, хлоп'ята, ліхтарі,
Двірці, сади, монастирі,
Бухарці, візники, городи,
Купці, халупи, мужики,
Бульвари, башти, козаки,
Аптеки, магазини моди,
Леви камінні при домах
І зграї галок на хрестах.

XXXIX. XL

Отож добрались до притулку,
Проїхавши чималий світ;
Близ Харитонія в завулку
Звернули сани до воріт
Старого дому. Без пишноти

Живе тут хора на сухоти
Московська тітка. До дверей
Біжить, стрічаючи гостей,
Старий слуга старої пані,
В подертім каптані калмик.
Лунає привітальний крик
Княжни на ветхому дивані.
З плачем старенькі обнялись,
І речі бистрі полились.

XLI

"Княжно, mon ange!"* — "Pachette!"** — "Аліно!"
"Ну, хто б подумав?" — "Як давно!"
"Надовго? Серденько! Кузино!
Сідай — та дивно ж як воно!
Їй-богу, сцена із романа..."
"А це дочка моя, Татьяна".
"Ах, і не віриться мені —
Немов я все це бачу в сні...
А пам'ятаєш Грандісона?"
"Як, Грандісон?.. а, Грандісон!
Та де ж він? Все неначе сон!"
"В Москві, неподаль Симеона;
Кутю таки у мене їв;
Недавно сина він женив.

* Мій ангеле! (франц.).— Ред.
** Пашето! (франц.).— Ред.

XLII

А той... та все пізніш розкажем...
Гаразд? Усій її рідні
Ми Таню завтра ж і покажем,
Шкода, несила вже мені,-
Ох, волочу насилу ноги!
Та ви замучені з дороги,
Ходімо разом одпочить,
Зморилась... в грудях так болить...

Нелегко нині вже й радіти,
Отак, голубонько моя...
Вже ні на що не здатна я...
Старому гидко в світі жити..."
І тут, з утомою в очах,
Закашлялась вона в сльозах.

XLIII

Татьяні серце зворушила
Ласкавість хорої; та їй
Нова домівка все ж немила,
Самотній мрійниці сільській.
Під шовком ніжної запони
Вона в солодкім сні не тоне,
І рано-вранці передзвін,
Предтеча трудових годин,
Її з постелі підіймає.
Сідає Таня край вікна.
Поволі дніє; та вона
Ланів дідизних не вбачає;
Сіріють тільки крізь туман
Конюшня, кухня та паркан.

XLIV

І от від ранку аж до ночі
Татьяну возять там і там,
Щоб лінощі її дівочі
Явить бабусям та дідам.
Куди лиш повіз їх прибуде —
Ласкаві зустрічі усюди,
Хліб-сіль, розмова гомінка.
"Велика Таня вже яка!
Чи я ж давно тебе хрестила?
— А я за уші наскубла!
— А я медяника дала!
— А я так на руках носила!"
І хором сиві гомонять:
"Ох, як же то роки летять!"

XLV

Та в них не видно переміни;
Усе в них на старий взірець:
У тітоньки княжни Поліни
Той самий тюлевий чепець;
Все білиться Лукер'я Львівна,
І бреше все Любов Петрівна,
Іван Петрович все дурний,
Семен Петрович все скупий,
В Авдотї Карпівни від шлюбу
Той самий друг, мосьс Фінмуш,
Той самий шпіц, той самий муж;
А він все член ретельний клубу,
Глухий і смирний жінчин гість,
За двох так само п'є та їсть.

XLVI

Їх дочки Таню обнімають.
Розквітлі грації Москви
Спочатку мовчки оглядають
Татьяну з ніг до голови;
Вона здається їм чудною,
Худою надто та блідою,
Провінціального взірця,
А втім, гарненькою з лиця;
Тоді, скорившись природі,
До себе приязно ведуть,
Цілують, серденьком зовуть,
І роблять зачіску по моді,
І ніжно повіряють їй
Дівочих таємниці мрій,

XLVII

Секрети юного кохання,
Надії, пустощі дрібні.
Скрашає їхнє лепетання
Легенька домішка брехні.
Тоді, в одплату за довіру,

І Таню просять душу щиру
Одкрити без вагання їм.
А Таня, наче в сні чуднім,
Думками десь далеко лине,
Не розуміє їхніх слів,
І тайну власних почуттів,
Страждань і щастя скарб єдиний
У серці криючи своїм,
Його не ділить ані з ким.

XLVIII

Татьяна слухає в вітальні
Гостей розмови голосні,
Та все слова такі загальні,
Такі утерті та нудні;
Нема ні серця, ні уяви,
Усе байдуже, нецікаве,
І навіть наклепи у них
Чуттів позбавлені живих.
Шкода вже й розуму шукати,
Не те що там великих дум;
Не посміхнеться томний ум,
Не вгріє серця й жарт крилатий.
Бо й дуροщів смішних нема
В цім панстві, де нудьга сама!

XLIX

Архівні юнаки юрбою
На Таню споважна зорять
І неприхильно між собою
Про неї стиха гомонять;
Один якийсь блазнюк печальний
В ній бачить образ ідеальний
І потай в метушні людській
Елегію складає їй.
Якось у тітоньки нудної
До неї Вяземський підсів
І зацікавити зумів.
Про ймення панночки нової,

Свій поправляючи парик,
Тоді питається старик.

L

А там, де Мельпомена виє
Протяжним голосом своїм,
Де плащ мішурний багрянів
Перед збіговищем людським,
Де тихо Талія дрімає
І на плескання не зважає,
Де Терпсіхорі лиш одній
Глядач дивує молодий
(Про це ви спомин бережете,
Як я, панове, бережу),-
На дівчину, усім чужу,
Не поверталися лорнети
Ревливих паній і знавців
Із лож блискучих та з рядів.

LI

Її привозять і в зібрання.
Задуха, гомін, шум і сміх,
Музики грім, свічок блищання,
Мелькання, вихор пар легких,
Красунь прозорчості убори,
Людьми ущерть залиті хори,
Півколо панночок і дам,-
Усе вражає очі там.
Тут франти появляють чари —
Своє нахабство, свій жилет
І неуважний свій лорнет.
Сюди відпущені гусари
Спішать прибути, прогриміть,
Заполонить і полетіть.

LII

Зірок багато єсть у ночі,
Багата на красунь Москва,

Але найбільше вабить очі
Сріблиста зірка ранкова.
Але вона, перед котрою
Я мовкну з лірою дзвінкою,
Зорею ранньою, ясна,
Блищить серед красунь одна.
Як по-небесному гордливо
Землі торкається вона!
Як від грудей пашить весна!
Як очі дивляться томливо!..
Та годі, годі; перестань:
Ти заплатив безумству дань.

LIII

Шум, метушіння, сміх, уклони,
Галоп, мазурка, вальс... А там,
Між двох тіток, біля колони,
Чужа усім людським очам,
Татьяна дивиться й не бачить,
Що серцю суєта ця значить!
Їй душно тут... Вона в думках
Перелітає по полях
Туди, де бідні поселяни,
Де самотинності куток,
Де світлий котиться струмок,
Де квіти, де її романи,
Де в тінях липових алей
Ввижався він у тьмі ночей.

LIV

Так мисль її далеко бродить:
Забуто й світ, і пишний бал;
Очей тим часом не відводить
Якийсь од неї генерал.
Лукаво тітоньки моргнули
І ліктем Таню підштовхнули,
І кожна прошептала їй:
"Ліворуч подивись мерщій!"
"Ліворуч? Де? А що там саме?"

"Та що вже є, туди поглянь..
Он, недалечко тих-от пань...
Там поруч двоє з орденами...
Недавно увійшов він в зал..."
"Хто — він? товстий той генерал?"

LV

Тут переможниці Татьяні
Ми поздоровлення складім
І знов ходу свою в романі
На путь колишню повернім...
До речі, тут сказати маю:
Про друга юного співаю
І дивину його химер.
Благослови ж мене тепер,
О музо епосу висока!
І, з вірним посохом в руці,
Не дай зійти на манівці.
Доволі! Скінчена морока!
Віддав я класицизму честь,-
Хоч пізно трохи, заспів єсть.

Глава восьма

Fare thee well, and if for ever,
Still for ever, fare thee well.
Вуґон*

I

В ті дні, коли в садах Ліцея
Я безтурботно розцвітав,
Читав охоче Апулея,
А Ціцерона не читав,
В ті дні, при співах лебединих,
В повитих тайною долинах,
Край вод прозорчастих мені
З'явилась муза навесні.
В студентській келії проміння
Враз засіяло: муза в ній

Відкрила юний бенкет свій,
Забави вславила дитинні,
Діла славетні давнини
І серця трепетного сни.

* Прощай, і вже як назавжди, то назавжди
прощай. Байрон (англ.)

II

І світ зустрів її зичливий;
Нас перший успіх окрилив;
Помітив нас Державін сивий
І край труни благословив.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

III

І я, закон єдиний мавши,
Примхливу волю почуттів,
З юрбою мислі поділявши,
Я музу пустотливу ввів
На бенкет, в шум сперечок вічних,
Грозу дозорів опівнічних;
І їм веселої пори
Вона несла свої дари
І, як вакханочка, сміялась,
Гучний вела при чаші спів,
І молодь одлетілих днів
До неї палко залицялась,
А я пишався, що знайшов
Такої подруги любов.

IV

Та присудила доля мстива
Мені вигнання — муза вслід.
Не раз, було, ласкава діва,
Німотний ділячи похід,
Мене таємно чарувала!
Не раз вона зо мною мчала
Вночі, в кавказькій стороні,
Немов Ленора, на коні!
Не раз на берегах Тавріди
Вона мене у тьмі нічній
Водила слухать шум морський,
Немовчний шепіт Нереїди,
Глибокий, вічний шум валів,
Прославний гімн отцю світів.

V

І, занедбавши гомін дальній
Столичних бенкетів і втіх,
В глухій Молдавії печальній
По вбогих шатрах кочових
Вона зо мною гостювала,
І серед диких дика стала,
Забула мову там богів,
На степовий змінивши спів,
На дивний звук чужого слова...
Та все змінилося по тім,
І от вона в саду моїм —
Журлива панна повітова,
З сумною думою в очах,
З французьким томиком в руках.

VI

Тепер веду я музу вперше
На світський раут гомінкий⁴⁴;
В ревнивім остраху завмерши,
Дивлюсь на чар її сільський.
Крізь ряд тісний аристократів,

Військових франтів, дипломатів
І гордих дам пливе вона;
От сіла й стежить, мовчазна,
За блискотливою юрбою,
Мельканням суконь і речей,
Ходою вільною гостей
Перед хазяйкою стрункою,
Живими рамами мужчин
Круг дам, немов округ картин.

VII

Їй до вподоби лад бадьорий
Олігархічних вільних слів,
І холод гордощів суворий,
І суміш років та чинів.
Та хто ж ото в юрбі шумливій
Стоїть, туманний, мовчазливий?
Для всіх здається він чужим.
Мигтять обличчя перед ним,
Як надокучні сні щоденні.
Чи сплін, чи самолюбства біль
На цім обличчі? Як, відкіль?
Хто він такий? Невже Євгеній?
Невже це він?... Так, справді він.
— Давно прибув з чужих країн?

VIII

Той самий він, чи вгамувався?
Чи грає й досі дивака?
Яких іще там рис набрався?
Чи переміна з ним яка?
Чим нині з'явиться? Мельмотом,
Космополітом, патріотом,
Гарольдом, квакером, чи знов
Ще іншу маску він знайшов,
Чи буде так собі людина,
Як от, приміром, ви та я?
Принаймні думка ось моя:
Набридла мода старовинна

І всі ті вибрики смішні...
— Знайомі ви? — І так, і ні.

IX

— Чому ж бо так ви неласкаво
Про нього мислите, скажіть?
Чи не тому, що без угаву
Ми звикли все і всіх судить,
Що сміливість душі палкої
Для себелюбності дрібної
Образлива або смішна,
Що вільна думка нам страшна,
Що надто часто ми розмови
Ладні вважати за діла,
Що дурість легковажна й зла,
Що розум наш — пустоголовий
І що нікчемність лиш одна
По зросту нам і не чудна?

X

Блажен, хто в юності був юний,
Блажен, хто в слушний час дозрів,
Хто несподіванки фортуни
З літами стерпіти зумів;
Хто в сні химерні не вдавався,
Хто з черню світською братався,
Хто в двадцять літ бенкетував,
А в тридцять — посаг добрий взяв;
Хто в п'ятдесят боргів позбувся,
Приватні й інші заплатив;
Хто слави, грошей і чинів
Спокійно, повагом добувся,
Про кого казано весь вік:
N. N. прекрасний чоловік.

XI

Та сумно, що, як привид милий,
Минулась молодість ясна,

Що ми всякчас її дурили,
Що зрадила і нас вона;
Що наші смілі сподівання,
Що наші світлі поривання
Зотліли рано, за весни,
Мов листя мокре восени.
Нестерпно, як перед тобою
Самих обідів довгий ряд,
А все життя — немов обряд,
І ти статечно за юрбою
Ідеш, чужий її думкам
І дріб'язковим почуттям.

XII

У гаморі людського суду
Нестерпно (річ ясна така)
Серед розсудливого люду
Придбати славу дивака,
Безумця, гідного покари,
Чи сатанічної почвари,
Чи навіть демона мого.
Онєгін (знов черга його),
Убивши друга на дуелі,
Доживши марно, без трудів
До двадцяти шести років,
Літа пройшовши невеселі
Без служби, без жони, без діл,
Не знав, де діти решту сил.

XIII

Заволоділа ним рухливість,
Жага небачених країв
(Болюча, визнаймо, властивість,
Свідомий хрест одинаків).
Покинув він спадкові ниви,
Дібровний морок мовчазливий,
Де тінь скривавлена за ним
Ходила з присудом німим,
І подорож почав без цілі

В якімсь тривожнім почутті;
Та, як і все у цім житті,
І мандри стали вже немилі;
Отож прибув оригінал,
Як Чацький, з корабля на бал.

XIV

Нараз усі захвилювались,
Шептання виповнило зал...
До господині наближались
У парі дама й генерал.
Була вона не гомінлива,
І не холодна, й не кваплива,
Без гри зухвалої в очах,
Без нарочитості в речах,
Без тих-от витівок манірних,
Без мавпування рис чужих...
Вона була з-поміж усіх
Зразком усіх чеснот добірних,
*Du somme il faut...** (Даруй, Шишков:
Російських слів я не знайшов).

* Доброго тону, доброго смаку... (франц.).

XV

До неї тислись дами ближче,
Бабусі посміхались їй;
Мужчини кланялися нижче,
Ловили зір її ясний,
Панни проходили тихіше,
І задирав за всіх пишніше
І носа, й плечі генерал,
Що з нею увійшов на бал.
Ніхто б не міг її назвати
Прекрасною; а водночас
Ніхто б не зважився із нас
Отих прикмет у ній шукати,
Що світський Лондон не дарма
Взиває *vulgar**. (Сил нема...)

* Вульгарний (англ.)

XVI

Люблю я дуже це от слово,
Та сил нема його віддати;
У нас воно лунає ново,
І хто зна, чи йому лунать.
Воно б годилось в епіграму...)
Та далі річ про нашу даму.
В красі байдужній край стола
Вона розмову почала
Із Ніночкою Веронською,
Із Клеопатрою Неви.
Напевне, згодилися б ви,
Що Ніна зимною красою
Її затьмарить не могла,
Хоч і затьмарлива була.

XVII

"Невже ж то,— думає Євгеній: —
Невже вона? Та справді... Ні...
Як! Зро?сла в тиші староденній..."
І свій лорнет у метушні
Він обертає знову й знову
На ту, чию ходу і мову,
Чиє лице немовби знав"
"Ти б, князю, часом не сказав,
Хто то в береті малиновім
З послом іспанським там сидить?"
Князь усміхнувся мимохіть;
"Ага! Зустрітися б давно вам!
Стривай, вас познайомлю я".
"Та хто ж вона?" — "Жона моя".

XVIII

"То ти жонатий? Річ неждана!
Давно?" — "Та близько двох років".

"Хто жінка?" — "Ларіна".
"Татьяна?"
"Знайома?" — "Я в сусідстві жив".
"О, то ходімо ж!" — Князь підходить
І до дружини він підводить
Під руку родича свого.
Княгиня, вбачивши його,
Відчула дивне хвилювання,
Повита трепетом палким,
Та жодним поглядом своїм
Не виявила почування:
Зберігся в неї рівний тон,
Смаку хорошого закон.

XIX

Їй-богу, так! І не здригнулась,
Не стала рада, ні сумна...
Брова — і то не ворухнулась,
Не стисла навіть уст вона.
Було її обличчя знане,
Але від давньої Татьяни
Не залишилось і слідів.
Зайти в розмову він хотів
І — і не міг. Вона спитала,
Чи він давно прибув, чи ні,
Чи був у рідній стороні;
Тоді поглянула, недбала,
На мужа — і майнула вмить...
Немов прикутий він стоїть.

XX

Невже та сама це Татьяна,
Кому в недавні дні оті,
В початку нашого романа,
В глухій, далекій самоті,
Обравши путь добродієв, любиву,
Читав він проповідь зичливу,
Та, від якої він листа
І досі інколи чита,

Де все одверте, все на волі,
Та дівчинка... Чи це вві сні?..
Та дівчинка, кого в ті дні
Зневажив він в смиренній долі,-
Невже вона була це з ним,
Спокоєм дивна чарівним?

XXI

Він їде з рауту тісного,
У думи вдавшись чудні.
То сум, то мрії серце в нього
Тривожать у спізнілім сні.
Прокинувся; слуга приносить
Листа: князь N. уклінно просить
Його на вечір. "Боже мій!
До неї! — Буду!" — і мерщій
Він пише відповідь квапливу.
Що з ним? Немов мана якась!
Що за тривога полилась
У душу зимну та ліниву?
Досада? Гордощі? Чи знов
Турбота юності — любов?

XXII

Онегін лічить знов години
І вечора тривожно жде.
Та от десяту б'є; він лине,
Летить по сходах, а не йде,
І тихо до княгині входить;
Татьяну він саму знаходить,
І мовчки декілька хвилин
Вони сидять. Німує він,
Собі дивуючись. Похмурий,
Ніяковий, найти слова
Він не уміє. Голова
Думок ховає натиск бурний.
Уперто він зорить: вона
Сидить спокійна і ясна.

XXIII

Приходить муж. Він уриває
Цей неприємний tete-a-tete*.
З Онегіним він починає
Якийсь пригадувать бенкет.
Вони сміються. Входять гості.
От сіль їдка тонкої злості
Розмову приправляє їм.
У тому гомоні легкім
Не почувалось ошуканства,
З манірним і пустим лицем,
Торкалися поважних тем,
Без вічних істин, без педантства,
І вільність не здавалась там
Страшною нічиїм ушам.

* Розмова сам на сам (франц.)

XXIV

Тут був, одначе, цвіт столиці,
І знать, і модності зразки,
І кілька дурнів, як годиться,
І всюдисущі диваки;
Були там досить літні дами
В чіпцях, із пишними квітками;
Панянок декілька було.
Що гордо хмурили чоло;
Тут був посол, що з розумінням
Про речі говорив значні;
Був у пахучій сивині
Старик, що в дусі старовиннім
Дотепно й тонко жартував.
Наш вік од цього вже відстав.

XXV

Був епіграм збирач завзятий,
Сердитий на усе й на всіх:

На те, що чай холоднуватий,
На дамські зачіски, на сміх,
На згадку про роман туманний,
На вензель, двом сестрицям даний,
На зміст журналів, на війну,
На сніг і на свою жону.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

XXVI

Тут був Проласов, між знайомих
Низької підлості вірець,
Що притупив по всіх альбомах,
St.-Priest, тонкий твій олівець;
В дверях стояв диктатор бальний,
Немов малюночок журнальний,
Рум'яний вербний херувим,
З лицем недвижним і німим,
І, геть засушений крохмалем,
Чужих країв нахабний птах
Будив усмішку на устах
Величним рухом, надто дбалим,-
І всі, зирнувши, йому
Оцінку склали тим німу.

XXVII

Але Онегіна манила
Татьяна вечір весь одна,
Не давня дівчинка несміла,
На вдачу проста і сумна,
А можновладна ця княгиня,
А неприступна ця богиня
Пишновеличної Неви.
О люди! Всі на вдачу ви,
Як ваша прабабуся Єва:

Що дане вам — не вабить вас;
Лукавий змій зове всякчас
До забороненого древа:
Вам яблук звідти подавай,
Без цього вам і рай — не рай.

XXVIII

Як відмінилася Татьяна!
Як твердо в роль свою ввійшла!
Як надокучливого сана
Манери скоро прийняла!
Хто б упізнав дівчатко миле
У гордій цій, свідомій сили.
Законодавиці балів?
І він-бо серце їй палив!
Вона про нього в пітьмі ночі,
Коли не прилітав Морфей,
Гадала потай від людей,
На місяць томні звівши очі,
І марила, що вдвох підуть
Вони верстати скромну путь!

XXIX

Коханню кожен вік, підвладний;
Але незайманим серцям
Воно живлюще і відрadne,
Як буря весняним полям:
Дощами пристрасті їх миють,
Вони оживлюються, спіють —
І подих зрошує живий
І цвіт, і овоч золотий.
Та в віці пізньому, безплodнім,
На повороті наших літ
Любов кладе мертвотний слід:
Так осінь повівом холодним
В болото обертає луг
І оголяє ліс навкруг.

XXX

Шкода й казати: наш Євгеній
Татьяну любить, як дитя;
В тривозі й ревності шаленій
Він їй присвячує життя.
Забувши розум, він щоранку
Вбігає до скляного ґанку,
Іде під накриттям склепінь;
За нею всюди він, як тінь;
Щасливий він, коли пухнатий
Боа накине на плече,
Руки діткнеться гаряче,
Хустинку встигне їй подати
Чи владним порухом очей
Розсуне пишний полк ліврей.

XXXI

Вона його не помічає,
Хоч би розпався він у прах.
Спокійно вдома зустрічає,
Слів зо три скаже у гостях,
Уклоном часом тільки стріне,
Не поговорить і хвилини:
Кокетства в ній нема й сліда —
Так вищий світ заповіда.
Онегін бліднуть починає,-
Їй чи не видно, чи не жаль;
Уже йому тяжка печаль,
Либонь, сухоти навіває.
Всі шлють його до лікарів,
А ті — на води з цих країв.

XXXII

А він не їде; він зарані
Ладен до прадідів писать,
Що буде скоро; а Татьяні
Хоч би там що (така їх стать);
А він упертий, не здається,
Іще надія в серці б'ється;
Хоча недужий він, рука

Перо за дужих двох стиска,
Любовне пишучи визнання.
Хоч у листах не без причин
Користі мало бачив він,
Та, видно, стерпіти страждання
Євгеній більше сил не мав.
От що княгині він писав.

Лист Онегіна до Татьяни

Я знаю все: образить вас
Моя печальна таємниця.
Яким презирством загориться
Ваш погляд, гордий повсякчас!
Чого я хочу? І для чого
Відкрию душу вам свою?
Для сміху, може, ще й лихого,
Я тільки привід подаю!

Випадком вас колись зустрівши,
В вас іскру ніжності вловивши,
Я їй повірити не смів:
Не дав зростати звичці любій;
Свою набридлу волю в шлюбі
Я втратити не захотів.
Іще одно нас розлучило...
Нещасна жертва, Ленський впав...
І все, що серце полюбило,
Від серця геть я відірвав;
Чужий усім, на самотині
Я думав: воля й супокій
Замінять щастя. Боже мій!
Як помиливсь, як мучусь нині!

Ні, бачити щохвилі вас,
Ходити вслід, як тінь незрима,
Ваш усміх, погляд повсякчас
Ловить жадібними очима,
Ваш голос чути, розуміть
Усю довершеність безкраю,
У муках перед вами млить,

Блідніти й гаснуть... о мій раю!

Та не для мене це: щомить
Слідкую марно я за вами;
Життя іде, життя летить,
А я розтрачую без тям
Від долі визначені дні.
Вони вже й так тяжкі мені.
Я знаю: довго не страждати,
Земна кінчиться путь моя,
Та мушу вранці певність мати,
Що вас удень зустріну я...

Боюсь: в мольбі моїй смиренній
Побачить ваш суворий зір
Підступні хитрощі мерзенні —
І чую гнівний ваш докір.
Коли б ви знали, як жахливо
Таїти пристрасну любов,
Палать — і розумом гнівливо
Бентежну гамувати кров;
Хотіть коліна вам обняти
І, припадаючи до ніг,
Мольби, признання виливати,
Все, все, що висловити б міг,-
А навіч холодом жорстоким
І мову, й погляд повивать,
Спокійно з вами розмовлять,
Дивитися веселим оком!..

Та годі вже: з собою сам
Не встою більше в боротьбі я;
Нехай мана — моя надія,
Та віддаюсь на волю вам.

XXXIII

Вона мовчить. Послання друге,
Послання третє — все дарма,
Вона мовчить. Він, повен туги,
В зібрання іде. Там сама

Вона назустріч. Загадкова,
Не промовляє ані слова.
У! холодом яким страшним
Ця постать віє перед ним!
Мов заніміли, мов камінні,
Її погордливі уста!
Євгеній поглядом чита:
Де жалощі, зніяковіння?
Де сльози? Їх нема й слідів!
На цім обличчі тільки гнів...

XXXIV

Та, може, острах потаємний,
Щоб світ і муж не догадав
Про той дівочий пал даремний,
Про все, що лиш Онегін знав...
Надій нема! Він од'їжджає,
Своє безумство проклинає,-
І хоче знову, як колись,
Життя шумливого зректись,
І в кабінеті мовчазному
Згадав він, як нудьга за ним
Гонилась приви́дом грізним
У світі шумному й пустому,
За комір, бідного, взяла
І в темний закут затягла.

XXXV

Він оддає без перебору
Увагу Гіббону, Руссо,
Манзоні, Гердеру, Шамфору,
Madame de Stael, Біша, Тіссо,
Скептичного читає Беля,
Читає твори Фонтенеля,
Читає й наших мудреців,
Усе приймаючи без слів:
І альманахи, і журнали,
Що мудро вміють нас повчати,
Де так тепер мене корять

І де високі мадригали
Стрічав недавно я собі:
E sempre bene*, далебі.

* І що ж, чудово (італ.)

XXXVI

І що ж? Очима він читає,
А думи линуть геть відтіль;
Самотню душу огортав
Солодких марев ніжний біль.
Поміж рядками ненароком
Духовним він читає оком
Рядки незримі. Тільки їм
Дається він єством усім.
То нерозгадані подання
Затьмареної давнини,
Чудні, незрозумілі сни,
Погрози темні, віщування,
Чи казки таємничий зміст,
Чи діви молодії лист.

XXXVII

І от поволі западає
Він у бездумний тихий сон,
Уява перед ним метає
Свій різнобарвний фараон*.
То бачить він: юнак знайомий
Лежить в заметі нерухомий,
Немов заснув оце тепер,
І чути голос: що ж? умер!
То бачить ворогів отруйних,
Наклепників, тхорів лихих,
І коло зрадниць молодих,
І лиця давніх друзів буйних,
То дім сільський — і край вікна
Сидить вона... і все вона!..

* Фараон — гра в карти

XXXVIII

Він так оддався цим тенетам,
Що мало в безум не запав
Чи навіть не зробивсь поетом...
Ото б то нас обдарував!
А справді: жертва магнетизму,
Російських віршів механізму
Він ледве не осяг в ті дні
На диво дивнее мені.
Скидався він сильно на поета,
Як при каміні сам один
Курникав idol mio* він
Або солодке Benedetta**,
І в полум'я, мов крізь туман,
Ронив пантофлю чи роман.

* Мій кумир (італ.).

** Благословенна (італ.).

XXXIX

Дні мчались; голубливим летом
Тепло лилося крізь етер;
І не зробився він поетом,
Не збожеволів, не помер.
Весна живить його; уперше,
Покої замкнені відперши,
Де зимував він, як бабак,
Зрадівши з весняних ознак,
Він ранком ясным виїжджає
Прудкими кіньми на Неву.
Кору стемнілу льодову
Золотить сонце; струміль грав
Із-під забруднених снігів.
Куди ж бо їхати велів

XL

Онегін мій? Це діло знане,
Ви угадали; справді так:
До неї знову, до Татъяни,
Наш непоправний мчить дивак.
Ввіходить, на мерця похожий.
Немає ні душі в прихожій.
Він далі, двері відчинив
Одні і другі. Що ж уздрів,
Що сильно так його вражає?
Княгиня перед ним одна,
Сидить неприбрана, сумна,
Листа задумано читає,
І по лицю її стіка
Гарячих, тихих сліз ріка.

XLI

Хто б сліз її на самотині
В цю бистру мить не розгадав!
Хто б Тані бідної в княгині,
Смутної Тані не пізнав!
Німий од каяття й тривоги,
Упав Онегін їй у ноги;
Вона здригнулась і мовчить.
І на Онегіна зорить
Без дивування і без гніву.
Його пригаслий, тьмяний зір,
Благання і німий докір
Вона збагнула. Просту діву,
Із серцем, повним давніх мрій,
Скорбота воскресила в ній.

XLII

Вона йому не каже встати,
Очей не відведе своїх,
Холодну руку відірвати
Від уст не важиться палких...
Куди вона душею лине?

В мовчанні йдуть тяжкі хвилини
І Таня стиха почала:
"Доволі, встаньте. Мить зайшла
Сказати все нелицемірно.
Чи впам'ятку, Онегін, вам,
Як ми в алеї сам на сам
Зустрілися, і так покірно
Ваш осуд вислухала я?
Настала ж і черга моя.

XLIII

Була молодша я в ту пору,
Здається, краща я була,
Любила вас — та, крім докору,
Що в серці вашому знайшла?
Як говорили ви зо мною?
Вам не була вже новиною
Наївна дівчинки любов?
І нині — боже! — стигне кров,
Згадавши проповідь холодну
І погляд зимний... Але вас
Я не виную: ви в той час
Поводилися благородно,
Як справжній чесний чоловік:
За це я вдячна вам повік...

XLIV

Тоді — чи правда ж? — у пустині,
Вам, вихованцеві Москви,
Була не любя я... Та нині
Чому так одмінились ви?
Чому впадаєте за мною?
Чи не тому, що між юрбою
Ношу уславлене ім'я,
Що княжий титул маю я?
Що муж скалічений у бої,
Що нас за те цінує двір?
Тому, що людський поговір,
Моєю втішений ганьбою,

Вам славу міг би голосну
Створити легко в мить одну?

XLV

Я плачу... Як своєї Тані
По цей ви не забули час,
То вірте: краще б дорікання
Тепер я прийняла від вас,
Ніж порив пристрасті шалений,
Такий образливий для мене,
Ці сльози, ці палкі листи...
Колись у грудях берегти
Хоч теплий жаль могли ви потай
До мрій невинних, молодих...
А нині — що до ніг моїх
Вас привело? Яка дрібнота!
Як з вашим серцем і умом
Буть почувань дрібних рабом?

XLVI

Весь пишний цвіт моєї долі,
Життя гучного марний грім,
Мій успіх у високім колі,
Багаті учти, модний дім,-
Що в них? Віддять могла б я радо
Нікчемну розкіш маскараду,
Увесь цей блиск, і шум, і чад
За кілька книг, за дикий сад,
За тишу закутка сільського,
За ті місця, де стріла вас
Я в юності своєї час,
За цвинтар, де піднісся вбого
Дубовий хрест між верховіть:
Моя там няня бідна спить...

XLVII

А щастя видилось безмежне
Так близько!.. Та любов моя

Розбилася. Необережний
Зробила, може, вчинок я:
Мене в тужливому риданні
Благала мати; бідній Тані
Були однакі всі шляхи.
Я вийшла заміж. Без пихи
Я вас прошу мене лишити.
Я знаю: в вашім серці єсть
І гордість, і справдешня честь.
Я вас люблю (пощо таїти?),
Та з ким я стала до вінця —
Зостанусь вірна до кінця".

XLVIII

Вона пішла. Євгеній хмурний
Стоїть, немов ударив грім;
Якої муки порив бурний
Він в серці відчува своїм!
Та враз остроги задзвеніли,
І в час, Онегіну немилий,
Татьяни чоловік ввійшов.
Тепер, читачу любий, знов
З моїм героєм розлучімося
Надовго... ба й навік... із ним
Доволі ми шляхом одним
Бродили в світі. Обіймімося,
На берег вийшовши. Ура!
Давно (чи правда ж бо?) пора!

XLIX

Хоч друг, хоч ворог ти, читачу,
Та приязно розстатись нам
Я зовсім перепон не бачу.
Прощай. Хоч би з яким чуттям
Шукав у строфах цих недбалих
Ти шуму років одбуялих,
А чи спочинку від трудів,
Малюнків жвавих, гострих слів,
Чи лиш помилок граматичних —

Дай боже, щоб у книзі цій
Для втіхи любої, для мрій,
Для серця, для боїв критичних
Ти хоч би крихту міг найти.
Прощай. Прийшли ми до мети.

L

Прощай, мій вірний ідеал,
І ти, супутнику чудний,
І ти прощай, натхнення стале
Труда малого. Чар живий,
Поету щастя принесли ви:
Забув я з вами світ бурхливий,
До милих серцем говорив.
Багато проминуло днів,
Відколи молода Татьяна
І мій герой у тьмянім сні
Враз появились мені,-
І вільноплинного романа
Іще не ясно бачив даль
Я крізь магічний свій кришталь.

LI

А ті, кому я вечорами
Початок повісті читав,-
Одних нема, а ті не з нами,
Як Саді те давно сказав.
Без них портрет дорисував я
З Онегіна. А та, що взяв я
Татьяні молодій за взір...
О, скільки втрат було з тих пір!
Блажен, хто міг лишити рано
Бенке?ти юності, до дна
Її не випивши вина,
Хто не скінчив її романа
І враз умів розстатися з ним,
Як я з Онегіним моїм.